

Leder

Vi prester liker å tenke at det vi gjør i kirka på julaften og første juledag, det er selve julen. Juleevangeliet som leses, og salmene som synges. Og det er jo delvis sant. Men selve opplevelsen av jul, den handler også om det nære og kjære. Om kanel på julegrøten, gløgg og pepperkaker, og all den flotte og fete julematen som spises i de tusen hjem.

Heldig er den som kunne hatt en gammeldags prestefrue å komme hjem til etter tre julaftensgudstjenester på rad. Å vite at når menigheten synger siste vers av Deilig er Jorden, så står ribba trygt i ovnen, prestebarna er pyntet med sløyfer i håret og matrosdress, og sju himmelske slag småkaker lagt i kakebokser trygt på toppen av kjøkkenskapet. Og alt er såre godt.

Blant dagens prester har vi alt fra den idylliske kjernefamilien med ukebladperfekt julepyntet hjem, til den single vikarpresten som kommer hjem til en kald hybel, og finner fram Fjordlands Juletallerken i kjøleskapet. Eller i beste fall, kanskje noen i menigheten har forbarmet seg over den arme stakkars presten, og man får gjesteplassen ved bordet i noen annens juleidyll.

Dette nummeret er tenkt som både en hyllest, en inspirasjonskilde og et førstehjelpsskrin.

Vi har samlet inn et spennende utvalg med julemat- og kakeoppskrifter fra forskjellige deler av landet. Vi har minst sju slag julekaker, én oppskrift på å brygge juleøl, og en etter sigende ufeilbarlig metode for sprø svor på ribba. Vi har fått trykke et utdrag fra Synnøve Bendixen Dokka og Trond Skard Dokkas

julekokebok, inkludert en oppskrift på gravlaks. Og selve rosinen i pølsa: En oppskrift på jønnbrød/”oblater”, fra en vaskekte bispinne, Hanna Bremer.

Og vi har mer å by på fra kakeboksen: Vi har fått intervjuet bokaktuelle TF-alumni Ingrid B. Melve, både om hennes hyllede bok “Avstøtning”, og om jula. Aurora Børsheim Aaraas gir oss et kort innsteg til O-antifonene, katolske adventsbønner fra 700-tallet eller enda tidligere. Ivar Jerald og Solveig Julie Mysen bidrar med hver sine spenstige julebetragtninger, om henholdsvis katolsk julefeiring, og Elisabeth og Maria. Vi får også et musikalsk og kulinarisk innblikk i finsk julefeiring, gjennom øynene til kantor Annimari Pelli.

Julefeiringen har for mange nordmenn fått et mer sekulært fortegn. Står fortellingen i juleevangeliet i fare for å havne i skyggen av julenisser, ribbe og julegaver? I samtalen om julens betydning for nordmenn flest, får vi en kommentar av Berit Aalborg om de julaften-kristne, og deres forhold til kirka. Sjur Atle Furali skriver om den eksisterende forestillingen om vestkirken som en høytidsrøver.

Vi i redaksjonen ønsker dere alle en god adventstid og juletid, og håper dette nummeret bidrar med prekeninspirasjon, bakeglede og julehygge!

*Marte Holm Simonsen og Frida Aalborg
nummerredaktører*

Magasin

To store kokebok-matriarker – juleoppskrifter fra gamle dager

Julemat er tradisjon og lange linjer. Mange av julens retter tenker vi på som det norske av det norske. Og hva er da mer naturlig enn å ta en titt på to av Norgeshistoriens største kokebokforfattere? Den norske matkulturens to matriarker satte standarden på 1800- og 1900-tallet for hva vi tenker på som norsk husmannskost og som festmat. Kanskje kan vi også lære noe av dem i et bærekraftsperspektiv?

Hanna Winsnes (1789-1872) var først prestefrue på Tanum ved Larvik, og siden på Vang prestegård på Hedmarken.

Hun var opptatt av å utnytte ressursene godt. Hun gav ut *Lærebog i de forskjellige Grene af Husholdningen* i 1845. I den kunne man blant annet lære matlaging og slakting, husdyrstell og hagedyrking. I tillegg gav hun ut *Husholdningsbog for tarvelige Familier i By og Bygd* i 1862.

Senere flyttet *Henriette Schønberg Erken* (1866-1953) til Dystingbo, nabogården til Vang prestegård. Hun hadde jobbet som husholdningslærerinne, og utgitt *Kogebog for skole og hjem* i 1895, så det var kanskje ikke unaturlig at hun løftet fram arven etter Hanna Winsnes. Erken startet husstellskole på Dystingbo, og senere også en skole for lærerinner.

Erken gav ut *Stor kokebok for større og mindre husholdninger* i 1914, og hun fikk Kongens fortjenestemedalje i gull i 1916. Hun var kvinnesaks kvinne gjennom livet, og var på Bondepartiets liste til Stortingsvalget i 1924.

Både Hanna og Henriettes kokebøker ligger tilgjengelig på nett, blant annet hos Nasjonalbiblioteket (nb.no), og de inneholder det meste man trenger av oppskrifter for en klassisk jul.

Hanna Winsnes

Jeg har bladd meg gjennom innholdsfortegnelsen til Hanna Winsnes' *Lærebog i de forskjellige Grene af Husholdningen*. Den ligger tilgjengelig på nett: www.dokpro.uio.no/litteratur/winsnes

Winsnes har ikke delt inn boken med et eget julekapittel, slik vi kanskje ville ha gjort i dag. Likevel gir hun oss rikelig av inspirasjon til både julemiddagen og resten av juletiden: Hvis man er lei av vanlig risengrynsgrød til jul, har prestefru Winsnes oppskrifter på Byggrynsgrød, formegrød, Grilleret Risengrød, Smørgrød, Fløielsgrød, Alliancegrød, Flødegrød, Kjærnemelksgrød og Grød af Potetesmeel.

Til selve julemiddagen kan man for eksempel spise *søtsyltet skinke*, eller velge blant et rikt utvalg pølseoppskrifter: Hakkepølse, leverpølse, lungemos, blodpølser, klub, fine kjødpølser, røgepølser, senepølser, Medister-Pølse, spegepølser, Folkenes Spegepølser, og rissengrynspølse.

Vi i *Nytt norsk kirkeblad* slår tydeligvis et slag for hjemmebrygging i dette nummeret. Winsnes har et eget kapittel om *Simpel Brygning for smaa Huusholdninger*. Blant oppskriftene hennes finner vi interessante varianter som Sukker-Øl, Champagne-Øl, Ingefær-Øl. Stikkelsbær-Viin, Ribs-Viin, Blaabær-Viin, Kirsebær-Viin.

Hvis man vil gå hardere til verks, har hun oppskrifter på Mandel-Liqueur, Blomme-Liqueur, Ribs-Liqueur, Heggebær-Brændeviin og Kirsebær-Brændeviin.

Og Winsnes går grundig til verks; det er ikke for ingenting at lærebøkene hennes har blitt stående som klassikere i norsk mattradisjon. Hun går grundig til verks.

Mange av oss opplever ofte å lese matoppskrifter og lure på hvordan vi skal forstå ordknappe instruksjoner. Hvordan skal

man vite hvordan man elter en kakedeig riktig, hvis man ikke har lært det hjemmefra eller på heimkunnskapen? Det har Hanna Winsnes tenkt på! Vi gjengir et lite utdrag fra oppskriften hennes på julekake, om hva man skal gjøre med deigen:

«...den kan slaaes godt; det skeer paa den Maade, at man støtter Truget, der staaer paa en Stol, mod Væggen og mod sit Bryst, slaaer derpaa Deigen til sig med begge Hænder, saa den farer tilbage i Truget over Hænderne, og arbeider den vel, derpaa kommes Resten af Melet i, og den hensættes at hæves.»

Winsnes har også praktiske og inngående forklaringer i kunsten å støpe lys og å koke såpe, og *Husraad for kreaturennes sygdomme*. Hvis kua di for eksempel har *Opsvulmet Yver (jur)*, så har Winsnes råd: *Man lader Budeien tygge Lakris til det bliver flydende, og smøre denne Sauce over det hele Yver; hjælper det ikke første Gang, saa gjentages det; dog pleier een Gang som oftest være nok.*

Henriette Schönberg Erken

Kokebokdelen av Henriette Schönberg Erkens klassiker *Kogebog for skole og hjem* ligger på nb.no, til glede for alle med norsk IP-adresse. Boken har selvfølgelig en del overlapp med Hanna Winsnes' oppskrifter.

Erken gir oss juleklassikere som Berlinerkranser, marvpostei, kokusmakroner (sic), lutefisk og *And, sprængt*.

Hun har også overraskende eksotiske retter som *Aal i carry*, *Parfait tutti frutti*, *Ris a la Malta*, *Fisk à la Soto Maior*, *Amerikansk kake* og *Baccalao en salsa*. Tenk at de spiste så verdensvant allerede i 1914!

Den eventyrlystne kan teste ut mystiske retter som Jerusalemsuppe, Kong Haakons kaffebrød, Hummergranade, Løbels pudding, Flummery og Isterblomme. Gi oss gjerne tilbakemelding hvis dere prøver noen av oppskriftene!

Bispinne Hanna Bremers jønnbrød

Intervju med sønn Leif Bremer

- *Hva er jønnbrød?*

- Jønnbrød er en stor oblat som man steker i jønnbrødjern. Det ligner på krumkakejern, men det er et helt spesielt mønster på det. Det ligner rosemaling, og er støpt rett inn i jernet. Man kan også bruke et vanlig krumkakejern.

Og de er veldig tynne, laget med tyntflytende krumkakerøre. Det er en tradisjon fra Gudbrandsdalen, som Gudbrandsdølene tok med seg til Bardu og Målselv under innflyttinga, eller kolonialiseringen, kan man si. Det var uår på Østlandet på 1700-tallet, og mange fra Østerdalen og Gudbrandsdalen flyttet nordover til Bardu og Målselv.

Min tippoldefar, Bergsvein Lund, etablerte gården Lund i Øverbygd i Målselv. Det er en lang historie, men min farmor var altså fra Målselv.

Mine foreldre traff hverandre i Rygge i Østfold, hvor Hanna var fra, og så flyttet de til Skåbu i Gudbrandsdalen, til fars første prestjobb. Det var nok en lang vei for mor å komme fra de flate bygdene i Østfold med varm, muldrik jord, og opp til Skåbu som prestekone, 900 meter over havet. Hun var utdannet sjukepleierske fra Halden. Da hun giftet seg med far, leverte hun fra seg den nålen som viste at hun var sjukepleierske. Deretter var hun prestefrue, og ble seinere bispinne. Men det er ho Hanna vi

snakker om, min mor, som var mer enn en bispinne. Hun hadde en stolthet i livet sitt over å være sjukepleier. Hun rakk aldri å jobbe som det, men i fjellbygda Skåbu praktiserte hun sykepleie, for folk som lå for døden eller hadde hugd seg i foten med ei øks.

I Gudbrandsdalen tok hun til seg mattradisjonen derfra. Fra Rygge var hun vant med krumkaker, men i Skåbu begynte hun å lage Jønnbrød.

Hun trivdes ikke så godt med å være prestefrue og bispinne, tror jeg. Hun hadde mange interesser ved siden av. Men etter hvert vendte hun og faren min seg til det, og de gjorde på en måte rollene til sine egne. Men ingen av dem trivdes helt, de ville helst vært vanlige folk.

Mora mi var kritisk til kirka. Hun likte ikke menn med makt, men hun likte faren min; bare ikke sånne skråsikre biskoper med kors på magen.

Som bispinne hadde hun selvfølgelig plass langt fram i kirka, men hun likte å sitte langt bak. Hun likte ikke høykirkelige ting, menn som brysket seg med liturgiske fiksfakserier.

Mor gav veldig mye av seg sjøl i det å være bispinne. Og hun begynte som sagt å like det etter hvert. Hun snakka veldig rett ut til folk. Hun sjarmerte mange. Hun traff jo mange notabiliteter, som statsministere og Kongen. Hun snakka rett ut, rett fra hjertet, og ble elska for det. Jeg tror at inni seg var hun en helt jordnær bondejente fra Rygge, som ikke tålte høyttravende snakk.

Hun likte seg godt på kjøkkenet, og var veldig flink til å lage mat. Hun var opptatt av å si at hun var hjemmearbeidende. Det var hennes jobb. Ubetalt riktignok, selv om det var hun som styrte familiens økonomi. I begynnelsen kunne det være knapt økonomisk, og mot slutten av hver måned måtte de låne av takkofferet som lå i pengeskapet på prestekontoret. Hun var nok en av de siste tradisjonelle bispinnene. Generasjonen som kom etter mora mi, de hadde en jobb utenfor, for eksempel Åse Steinholdt, som var tannlege. En helt annen generasjon.

Men jeg husker godt nyttårmottakelsene i Bispegården, hvor alle prestene og konene var invitert, første nyttårsdag. Så nyttårsaften ble brukt til å rydde til i stuene. Mor bakte for sikkert hundre mennesker, prester og andre som hadde med kirka å gjøre. Alle kom, og de lot seg traktere med boller og jønnbrød og lomper og kaker, bløtkaker med krokankrem. Og alt dette hadde ho mor laget, i løpet av romjula og nyttårsaften. Og disse unge, moderne presteekteparene som kom, de lot seg uten problemer traktere av mor. De tenkte ikke på at hun hadde stått hele nyttårsaften og bakt og bakt og bakt for at de skulle komme. De stilte ikke spørsmål ved det, og skjønnte ikke hva det faktisk kosta. Jeg tror de elska det, og syntes det var helt fantastisk. Men det prega veldig mye av romjula vår.

Jeg har mange gode minner med jønnbrød, for eksempel servert på senga med kaffe, men jeg tenker også på mor som strevde veldig med å servere alle prestene.

Det var en stor pris å betale, for familien og for henne. Å gi opp karrieren sin, og jobbe uten å få penger for det i det hele tatt. Lage mat dag ut og dag inn, for prestene og de som inntok bispegården. I stuene var det hele tiden folk; prestemøter, store og små møter med prester eller med folk far hadde med å gjøre i sin jobb. Så var de inne på kontoret og hadde sine samtaler, sine konferanser, sine ting. Og så var det formiddagsmat, eller lunsj som det heter nå, og da kom ho mor med fatet, og serverte mat hun hadde stått på kjøkkenet og lagd.

Jeg tenker tilbake på mor at hun etter hvert ble større enn de rollene hun spilte som prestekone og bispinne. Å være preste-unger og bispesønner var heller ikke bare bare. Oppveksten var full av omsorg, men vi var på en måte også flyktninger i eget hjem, og søkte ly på rommene våre. Men det er en annen historie. Jeg vokste opp på terskelen mellom kjøkkenet, som var mors arena, og bispekontoret som var fars arena.

Professor Jakob Jervell kunne ha blitt biskop i Trondheim, men han sa nei. Og han har sagt seinere at han sa nei fordi han ville ikke familien sin så vondt som å bli bispefamilie. Det var ikke bra

for vårt private familieliv å være det. Den generasjonen biskoper hadde ingen grenser, ingen arbeidstid, ingen fritid. Det var sånn det var.

Jeg tror mange av oss savna et privat familieliv. Men mor gjorde veldig mye for det. Jønnbrød er jo en familiær tradisjon som vitner om det.

Jønnbrød er et minne om mor som skaper noen røtter i livet mitt som er annerledes enn bispinnestyret, noen linjer tilbake.

De ble kalt oblater, men de ble nok ikke brukt til nattverdsbrød, de hadde nok ingen kirkelig funksjon.

Men tenk om man kunne servert jønnbrød til nattverden! Det hadde vært fantastisk å ta det store jønnbrødet og bryte det. Det er godt og tynt; sprøtt, men smuler ikke, og det smaker mye bedre enn de hvite, seige oblatene vi bruker. Ja, man kunne få følelsen av et lite julemåltid i nattverden, og en påminnelse om ikke å la makta rå.

Hanna Bremers to oppskrifter

Jønnbrød (fra Hannas svigermor)

3 kopper fløte 35%

1 1/2 kopper vann

1 ss farin

Hvetemel til passe tykkelse.

Jern på plate, 300°C - 800°C

Jønnbrød fra Solveig Haugen, Sør-Fron

1/2 l fløte

1 1/2 dl vann

1/4 kg hvetemel

1 ss farin, eller 1/2 ts salt

1 ss potetmel

Å brygge juleøl

Kvifor skal ein skrive om juleøl i eit teologisk tidsskrift, spør du kanskje? Det lurte eg også litt på då eg fekk spørsmål om å skrive dette, men så slo det meg. Når det kjem til teologi, har vi i Norge kun øl å bidra med. Det er nemleg berre når det kjem til øl at vi har bidrege til å løyse - eller skape - teologiske spørsmål. I 1241 måtte nemleg pave Gregor IX rykke ut og erklære dåp gjort i øl som ugyldig, etter at erkebiskop Sigurd Eindrideson i Nidaros hadde opplyst paven om at dette var ein vanleg praksis i Norge. Den dag i dag står det derfor i *Catholic Encyclopedia* at “Since according to the Gospel teaching, a man must be born again of water and the Holy Ghost, those are not to be considered validly baptized who have been baptized with beer” Med all eventuelle forvirring om bruksområdet oppklart, er det då på tide å gå til brygginga.

Først litt om kva vi skal lage. Eg drikk IPA til jul. Eg synes ofte IPA er den beste øltypen til mykje, men særleg til typisk julemat som pinnekjøtt og ribbe. Der er den bitre og gjerne fruktige IPAen perfekt som brot til feittet og alt det julematen har med seg. Vi skal derfor lage ein IPA. Eg vil dele ei oppskrift som gjev rundt 20 liter øl på rundt 6%. Eg meiner eg satte saman denne oppskrifta sjølv for ein del år sidan. Eg har brygga etter den mange gonger, og har til gode å bli skuffa. Det har potensiale til å bli ein skikkeleg god “gamalmanns-IPA”.

Eg bryggar som ein versjon av ein bryggemåte som kallast “Brew-in-a-bag” (BIAB), der eg har eit nett som held maltet. Eg gjer det ikkje heilt slik BIAB-puristane seier, men har funne mi eiga måte. Det gjer ein når ein bryggar; ein gjer det på sin måte. Og no skal eg forsøke å forklare korleis min måte er.

Kva treng du for å lage øl? Du treng ei stor gryte eller to, noko å ha maltet i, noko å kjøle ned vørteren med, eit gjæringskar - gjerne med tappekran, ein hevert eller tappepinne, flaskar og korkar. Så treng du vatn, malt, humle og gjær. Dette får ein på bryggebutikkar der du bur eller på nett og på nokre ølutsalgs. Og så treng du kanskje litt sukker.

1. Varm opp *24 liter vatn til ca. 69 grader*. Når det er så varmt, rører du maltet ut i vatnet. Ha maltet i ein meskepose, eit meskekar eller noko som gjer at du får det ut av gryta att. Tenk kreativt: i gata stor teklype, stor BH-pose eller liknande. Eller kjøp ein meskepose. Du vil då få ein "graut" som vil halde rundt *66 grader*. Dette er mesken. *Hald mesken på denne temperaturen i ein time*. Eg tar gryta av varmen og har pakka inn gryta i eit liggeunderlag for isolasjon. Nokre brukar dyne, medan andre har fancy isolasjonsgreier. Nokre berre held svak varme for å halde temperaturen.

2. Ta ut maltet og ha det over i *6,3 liter vatn på rett under 80 grader i ca 10-15. minutt*. Dette er skyllevatn. Eg tar posen med maltet og duppar den litt opp og ned som ein stor t-pose nokre gonger. Greia er at ein skal få ut det siste av godsaker frå maltet, altså kornet. Medan ein gjer dette kan ein sette den andre gryta på varme, slik at den snart kokar. Når du har hatt maltet i skyllevatnet i 10-15 min, tar du ut maltet og heller skyllevatnet over i den andre gryta. Dette er *vørteren* din. Det brukte maltet kallast *mask*. Mange tørker dette og lagar brød eller knekkebrød av det. Det er godt.

3. Når vørteren koker skal du *ha i humle. Det skjer på faste tidspunkt*. I mi oppskrift når det er 60 minutt att av kokinga, når det er 15 minutt att, og når det er 1 minutt att. Altså når det kokar, når det har koka i 45 minutt og når det har koka i 59 min. I ølOppskrifter står det kor lenge humla skal koke, derfor den litt forvirrande måten å seie det.

Altså: Når det koker har ein i første dose humle og når det har koka i tre kvarter andre dose. Om ein har skaffa seg gjærnæring og klarningsmiddel til øl kan det hivast i her. Det kan også kjølespiral, om ein har det. Siste dose humle hiv du i etter 59 min, så tar du gryta av varmen.

4. Nå skal det *kjølast*. Eg har ein kjølespiral eg har i vørteren som eg køyrer kaldt vatn gjennom. Dette kjøler det ned fort, og det er det sentrale. Nokre har frosne brusflasker og fyller badekaret med isvatn med frosne brusflasker dei set gryta i, og nokre set gryta i snøen. Poenget er å kjøle det ned til rundt *20 grader* så raskt ein kan, slik at det ikkje vert forureina.

5. Når vørteren er rundt 20 grader (ikkje særleg mykje meir, for det kan drepe gjæra), tar du den over i gjæringskaret. Dette må vere heilt reint. Det er alfa og omega! Så tar du *gjæra oppi vørteren*, tar på lokk med plass for gjærlås og ristar gjæringskaret som ein gal i eit par minuttar. Dette gjer du for å få oksygen ned i vørteren. Gjæra treng oksygen for å fungere best mogeleg.

6. No kan du kose deg og høyre på plopping i gjærlåsen. Det er ein superkoseleg lyd! Prøv å halde temperaturen på *18-20 grader* der gjæringskaret står. Etter ei veke løftar du på lokket og heller oppi den *siste humledosen, tørrhumlinga*. Etter to veker kan du gå ut frå at det er ferdig, men kanskje du kan vente nokre dagar til med flasking for å vere heilt sikker. Om du vil, kan du måle om gjæringa er ferdig med eit hydrometer. Då skal du lese av same verdi tre dagar på rad. Det er viktig at det er gjæra heilt ut. Om det ikkje er ferdig, kan øl som gjærer vidare på glasflasker bli farlege flaskebomber. Det har aldri skjedd meg, men skal kunne skje.

7. Etter to veker er det flasking. Eg brukar hevert til å få ølet mitt over i eit omstikkingskar med tappekran. Der blandar eg i litt sukkerlake for å gje gjæra nok næring til å lage kolsyre i ølet. Ein kan også ta ølet direkte på flaske frå gjæringskaret med hevert, eller via tappekran om det er det på gjæringskaret ein har brukt. I såfall kan ein legge ein sukkerbit, ein såkalla karboneringsdrops eller litt sukkerlake i flaskene for å lage kolsyre. Her er det råd å finne på nettet om du vil gjere det på denne måten.

8. Lat flaskene stå i eit par veker i romtemperatur, og deretter i kjøleskap.

9. Kos deg med deilig IPA!

Frå og med punkt 5 til 7 er det heilt sentralt at alt som er i kontakt med ølet er sterilt. Manglande hygiene her er kanskje den vanlegaste feilen folk gjer, for får du drit i ølet her, smakar det fort deretter.

Når denne artikkelen står på trykk er det nok for seint for brygging av juleøl i år, kanskje med mindre du går for nokre kveik-greier. Og utan å skulle ta på meg å spå om Jesu atterkome, vil eg tru det vert fleire julefeiringar. Vi kan i alle fall planlegge for det, så det vert nok meir juleøl brygging. Det er uansett aldri feil med IPA! God brygging. Skjematisk oppskrift kjem under her:

20l IPA, ca 6%

Mesk

5,5 kg pale malt

0,5 kg karamell/krystallmalt (medium farge) Mesk i 24l vatn på ca 66 grader i en time

Skyll i ca 6,3 liter vatn på ca 80 grader i 15 min

Kok

Kok i 60 min

60 min att 20g chinook (humle)

15 min att 33g amarillo (humle)

33g citra (humle) 25g mosaic (humle)

Evt kjølespiral, gjærnæring og/eller klarningsmiddel 1 min att

33g amarillo (humle)

33g citra (humle) 25g mosaic (humle)

Gjæring

1 pakke Safale S-05 (husk å riste inn oksygen) To veker på ca 19 grader

Tørrhumling

7 dagar før flasking 33g amarillo (humle) 33g citra (humle) 30g mosaic (humle)

Flasking

Litt sukkerlake, karboneringsdrops eller liknande

Kilder

Katolsk.no. “Sigrid Eindrideson” Online: <http://www.katolsk.no/organisasjon/mn/erkebiskoper/8> (Lest 16.11.22)

Catholic Encyclopedia. “Baptism” Online: <https://www.newadvent.org/cathen/02258b.htm#x> (Lest 16.11.22)

Hamar kirkekontors beste juleoppskrifter

Torild Henriksen, kirketjener på Hamar

Min bestemor bodde på et småbruk som het Langtbort. De hadde melkeku, og produserte det de brukte i kakene selv. De dyrket også korn som det ble mel av.

Bestemor het Borghild Myhre. Hun ble 97 år, og er og blir mitt store forbilde. Hun sang ofte salmer for oss, og ga oss en utrolig ro og trygghet. Hun hadde fem barn, og gården lå virkelig langt inn i skogen, så det stemmer med navnet. De ble okkupert av tyskere under krigen. De fikk mat og salmer, de også.

Regenter er en oppskrift som jeg ikke har hørt om fra andre plasser enn Brumunddal.

Regenter

1/2 kg smør
1/2 kg hvetemel
100 gr farin
175 gr kokosmasse

Aniskringler

Ca 8 dl hvetemel
5 ss margarin
(margarin og hvetemel smuldres)
4ss sukker
1/2 ts kardemomme
1 ts anis
2 3/4 dl melk (38 °C)
35 g gjær

Havreflarn (20 stk)

6 dl havregryn
 200 gr smelta smør
 (blandes, avkjøles litt)
 2 egg
 3 dl farin (piskes til eggedosis)
 2 ss hvetemel
 2 ts bakepulver
 Stekes på 200 grader, i 8 – 10 minutter

Eli Brekne*Langtidsstekt ribbe med garantert sprø svor*

Et par dager før steking: Salt og pepre ribba, og la den ligge i kjøleskapet med svoren ned.

Ca kl. 21 dagen før: Legg ribba i langpanne, med svoren opp, uten folie over, men gjerne med en liten ball med aluminiumsfolie under ribba, så den blir litt buet. Sett den i ovnen på 70°C. Ha på ca. 2 cm vann i langpanna. Bruk kun over- og undervarme, ikke varmluft. Ribba skal stå midt i ovnen.

La den steke i ca. 18 timer. Det er ikke nødvendig å etterfylle med vann.

Helt til slutt i steketiden: Sett ovnen opp til 220°C, til svoren er poppet skikkelig opp.

Heidi Engmo*Svenske knekk-kaker/Kolakakor*

(eller kirkekaffekaker som vi kalte det, etter flere korbesøk i svenske kirker)

200 g smør; romtemperert
 2 kopper sukker
 3 kopper hvetemel
 2ss lys sirup
 2 ts bikarbonat
 1 ss vaniljesukker

Bland alt godt. Rull ut 6 lengder og legg dem på to papirkledte plater, trykk dem litt flate. Stek ved 175 grader, i 10 – 15 min.

Følg med på steking! Først puffer de opp, og akkurat når de faller sammen igjen skal de tas ut av ovnen. Da blir de litt seige. Mens de ligger på platen og er varme, skråskjærer du dem og lar de avkjøles, før du løfter dem over på rist.

Håkonskaker

200 g smør, usaltet
75 g melis
60 g marsipan
Revet skall av 1 sitron
250 g hvetemel
2 eggeplommer
perlesukker

Bland mykt smør og melis, deretter revet marsipan, sitronskall og mel. Elt til glatt deig, men ikke for lenge, for da blir deigen seig.

Del deigen i 3 og form til lange pølser. La dem hvile et par timer i kjøleskap.

Trill de så først i eggeplomme, så i perlesukker. Skjær i 5 mm tykke skiver, og legg på stekeplate.

Pensle med eggeplomme og dryss med sukker.

Stek gylne ved 200 grader i 8-10 minutter. Avkjøl på rist.

I juletiden kan det være godt med noe salt snacks: Pizzakjeks

1 pk pizzamix, tynn bunn
1 dl grønne oliven, småhakket
1 dl sorte oliven, småhakket
1 ts oregano
1 ts timian
2,5 ss olivenolje
En anelse grovmalt salt
1 dl reven ost

Bland alt til fyllet. Lag pizzadeigen etter henvisningene på pakken.

Kjevle deigen løvtynn, rut opp med pizzahjul, og legg leivene på papirkledde plater. Legg fyllet på med teskjeer.

Stek ved 225 grader, i 12 – 15 min.

Utdrag fra "Deilig er: Kokebok for advent og jul"

Verbum, 2011. Trykt med forlagets og forfatterens tillatelse.

Jul

Da Jesus ble født, fikk verden enda en munn å mette. Slikt har verden aldri bekymret seg synderlig om. Den har sultet utallige barn til døde, og ser ut til å fortsette med det.

Barn trenger mat. Verden trenger frelse.

«Og du skal gi ham navnet Jesus, for han skal frelse sitt folk fra deres synder» (Matt 1,21). Det var Josef som hørte dette, og det skjedde i en drøm. Da han våknet, opplevde han at det ikke var plass for barnet.

Det er og blir et paradoks at det er de minste som har vanskeligst for å få livsrom i verden. Men det er et enda større paradoks at en av disse utstøtte små skulle være verdens frelser. Hvis den store verden ikke har rom for det lille barnet, hvordan kan da den lille ha rom for den store verden? Kan dette være annet enn en drøm?

Sett at det ikke er en drøm. Sett at Jesus også i virkeligheten er verdens frelser. I så fall befinner frelsen seg i ganske radikal forstand «utenfor». I hus og herberge var det jo ikke rom. Men «herberget» er symbol for hele den ordnete menneskeverden med dens konstruksjoner, eiendommer, kalkyler og lukkede selskaper. Er Jesus frelser, befinner frelsen seg utenfor dette. Den er ikke noe verden kan hente fram fra sitt eget forråd, investere i, sette

sine ressurser inn på. Den er noe annet. Den er som et lite barn, som verken eier, kalkulerer eller konstruerer, men som rett og slett er. Nyheten, friskheten, kraften i det liv som verden knapt løfter en finger for, kan ikke være av verden. Er det virkelig Jesus som er frelser, må verden gå ut av seg selv for å finne frelsen.

På altertavler og i kunstgallerier finner en Kristus, den opphøyete allherskeren, avbildet med et rikseple i hånda. Det er kuleformet og kan i våre øyne likne en liten globus. «Han har den hele vide verden, i sin hånd, han har den hele vide verden!» Det er unektelig et sprang fra denne opphøyete verdensherskeren til det lille marginaliserte Jesusbarnet. At en himmelhersker kan frelse verden, er til å forstå. Men den lille ungen i stallen - som frelser? Han som var så liten at verden ikke hadde plass til ham, hvordan kunne dette lille barnet elske verden så den ble forandret av det?

Spranget til tross er det også en likhet mellom allherskeren og spedbarnet. Begge befinner de seg på sin måte utenfor den verden mennesker har bygd. Julebudskapet påstår at disse to, som begge er utenfor, er en og den samme. Derfor har også mange framstillinger av Jesusbarnet med rikseplet/jordkloden. Barnet er malt med verden i sine hender, og leiker med den som med en ball. «Han har den hele vide verden». Allmakten og spedbarnet. Liv som bare er der, tross alt det som ellers er. Så lite at det ikke trenger rom for å leve. Mektig nok til å være det rom alt annet beveger seg i.

«He's got the whole world.» Det var svarte slaver i USA som sang slik. Utstøtte fra de hvites verden, og allikevel trygge i troen på ham som hadde alt og alle i sin hånd. Frelsen var utenfor de mektiges verden. Selv den aller svakeste kunne være trygg. «He's got the itty, bitty baby in his hands.»

Det er de minste det ikke er plass for og mat for. Det er den minste som er verdens frelser.

Jesusbarnet og rikseplet. En leikende unge med en ball. Fantasi som kan ryste verdens ansvarlige: Mon tro om jordkloden spretter? Og hvordan tingene da vil falle på plass?

Gravet laks

- 1 kg laks
- 1 ss malt pepper
- 4 ss salt
- 4 ss sukker
- 4 ss tørket dill
- 1 bunt frisk dill

Dyppfrys laksen i min 2 døgn. Det sikrer at fisken ikke inneholder farlige bakterier (botulisme). Fileter den og ta ut alle ben. Bland pepper, salt, sukker og dill. Legg den ene laksefileten med skinnsiden ned i et avlangt fat med kanter. Strø krydderblandingen på begge sider av filetene, legg kjøttssidene mot hverandre med den friske dillen imellom. Dekk til med aluminiumsfolie og legg et lett trykk oppå, f. eks. to poser sukker. La det stå kaldt i fire døgn. Snu fisken hver morgen og kveld. Når gravlaksen er ferdig, skjæres den i tynne skiver og serveres med sennepssaus. Ved servering er det også godt å helle over litt konjakk. Gravet fisk kan fryses. Ørret og steinbit egner seg også ypperlig til graving. Samme framgangsmåte brukes som til gravet laks.

Sennepssaus til gravet laks

- 1 ts sennepspulver
- 2 ss vanlig sennep
- 2 ss tørket dill
- 1 ss sukker
- 2 ss lys vineddik
- 1 dl soyaolje

Bland eddik, sukker, sennep og dill. Visp godt. Tilsett olje, litt om gangen, visp godt hele tiden. Sausen skal bli tykk.

Finsk jul – intervju med kantor Annimari Pelli

- Annimari, du jobber som kantor i Grønnåsen kirke i Tromsø. Og du har finsk bakgrunn. Kan du fortelle litt om finske juletradisjoner?

Det er masse som er likt i den skandinaviske fellesarven. Men en ting jeg har blitt overraska over: Det med å ikke synge julesanger i adventstida. I Finland er et av de aller mest populære arrangementene i kirka gjennom året «De vakreste julesalmene». Man samles og synger jula inn, og det gjør man tidlig i adventstida, av og til før første søndag i advent. Folk samles i de lokale kirkene for å synge julesalmer, og det er en helt selvsagt forberedelse til jul. Jeg hadde aldri tenkt på det før jeg kom hit, før vi fikk en diskusjon i menigheten om å ikke synge julesanger for tidlig. Noen knytta det til det kommersielle, at vi har solgt sjela vår til handelsstanden om jula kommer for tidlig. Men for meg har julesanger en måte å gå inn i advent, å forberede til jul med det.

I den finske kirka kan det være mange slike samlinger selv i små menigheter, og kirka blir helt full. Folk vil synge julesanger. Jeg tror allsangstradisjonen har gått ned i familiene, men folk har fortsatt behov for det, og kommer gjerne. I Finland har det aldri vært en diskusjon om man kan synge julesanger i adventstida. Hjemme hos oss er hele adventstida en forberedelse til jul. Her har mange fiolett adventspynt, men i Finland er det vanlig å pynte med julepynt, bare litt mindre.

På lille julaften er det tradisjon for mange å pynte juletreet. Seint på kvelden går det et eget radioprogram veldig egna til det. Og samtidig steker man en stor skinke i ovnen, for i Finland er det ett stort julemåltid. Man har ikke så mye å velge fra som i Norge. Det er skinke, noen ovnsformer med kålrabi, gulrot og potet, rødbetsalat med rosa krem som kalles for «Rosolli», og koldtbord med fisk og forskjellige ting. Det er ett svært måltid, og alle har den samme julematen. Det spiser man ofte julaften, og juledag, og så kanskje tredje dag, og så er det på en måte over. Julemat er mye mer enhetlig i Finland. Her i Norge opplever jeg mer at det er som en matfestival, at alle går gjennom de forskjellige matrettene i jula.

Og jula varer lengre i Norge. I Finland er ofte julen litt over etter 2. juledag. Mens her er hele romjulen julefeiring. Akkurat det har vært veldig fint når man sjøl har jobba de viktigste juledagene, for da har man likevel fått jul etterpå.

En spesiell finsk greie i juletiden – vi lager pepperkaker, men vi lager også noen stjerneformede bakverk, Julestjerner. Det er smørdeig med sviskesyttetøy inni.

- Er julenissen finsk?

- Ja, vi synes absolutt det! Og han bor på Korvatunturi, et lite fjell i Finsk Lappland. Finske barn lærer at julenissen bor i Finland, og ikke på Nordpolen. Og det er selvfølgelig blitt laget en kommersiell plass av det, så folk kan besøke det. Alle finske familier med barn forventer at det kommer en person inn og gir ut gavene. Ofte i vårt nabolag da jeg var liten, så gikk det på tur hvem som var julenisse det året. Man hadde et felles julenisseutstyr, og så måtte man gå i hele nabolaget og dele ut gaver. Når nissen kommer, banker han tungt på døra. Det er virkelig spenning knyttet til når han kommer. Han får en sekk med gaver lagt klar på døra, som han deler ut.

Vi ungene måtte alltid synge en sang, og så fikk nissen kanskje en konjakk og sjokolade. Dette er en virkelig happening.

Allerede på skolen da vi var syv-åtte år, så hadde jeg en venninne med en storesøster som alltid prøvde å lære meg livets realiteter. «Annimari, julenissen finnes ikke!» Og jeg husker at jeg sa at «Nei, jeg vet at han når ikke å besøke alle plassene...», for jeg ville tro at den ekte julenissen bor på det fjellet Korvatunturi. «Men jeg vet at av og til er det vikar, fordi han når ikke alle.» For jeg visste jo at naboen hadde kommet til oss, flere ganger.

Det er noen i Finskeforeninga her som tar slike julenisserunder. Så jeg har bestilt julenisse for mine unger. For virkelig, vi hadde det lenge, hvertfall til lillebroren min var over ti år.

- Finnes det noen finske julesalmer som vi ikke har i Norge?

- Ja, masse! Og mange veldig vemodige. De er ofte i moll. Den finske kirken i Norge har en prest som drar rundt i Norge og holder finske julegudstjenester. Og jeg har ofte spilt i dem her i Tromsø, de har ofte vært i Elverhøy kirke.

Mange av de finske salmene er veldig triste, og mange er fra den nasjonalromantiske tiden. Det finnes hvertfall én som er i Norsk salmebok, av Sibelius: Gjev meg ei gull og glans (salmenummer 57) . Det er en av de absolutt kjæreste og mest alvorlige julesalmene som vi synger. Teksten er veldig nøysom, om det at vi må tenke ikke bare på gaver, men også på det åndelige. Den er veldig inderlig.

- Det er mye religiøst alvor i de finske salmene?

- Ja, eller kanskje det mer gjenspeiler verdiset i Finland, at man tar ikke ting for lett. At her også er det alvor: Det lille barnet i krybben. Og at vi må tenke på de som er fattige. Og det finnes kanskje mye av det samme her i Norge, men i Finland er det liksom en grad mer alvorlig.

Julen er nostalgisk på en vemodig måte. Det er jo masse nostalgi i julesanger i Norge også, men i Finland er det som et krydder: det vemodige mot barndommen og noe man ikke fikk.

- Som kantor – har du noen fine juleminner å dele?

- Jeg spiller ofte fire gudstjenester på juleaften. Og jeg må si at noen av de veldig sterke minnene er den første vi har, kl 11 i Tromsø fengsel. Det er alltid veldig fint å spille der. Det er så nedstrippet, no bullshit, og veldig meningsfullt. Sterkt. Det er ikke mulighet for noen høykirkelighet. Men likevel blir vi alle løftet. De som er der, kan ikke dra derifra. Men frivillige kommer med gaver og lager det fint. Det er veldig sterkt. I fjor hadde vi med solist Harald Bakkeby Moe, og så skulle vi til en lukket avdeling hvor vi ikke fikk komme inn. Så vi sang tostemt utenfor. Det var veldig meningsfylt. Den lille stunden hadde vi ilag og kunne syngesammen. Musikken vekker alltid mange minner, og den tilbyr en måte å være ilag på hvor vi ikke er på forskjellige lag, men deler en felles opplevelse. De har jo selvfølgelig hatt sine barndomsminner fra jula.

Også i de vanlige gudstjenestene i kirka kommer folk med alle sine minner fra hele livet. Med den gleden vi hadde som barn.

Noen ganger i familiegudstjenestene har vi barnesolist, og den stunden med en liten gutt eller jente som synger, og hvor jeg får akkompagnere – det er veldig fine stunder. Jeg liker store salmer også, men de våre tingene i gudstjenesten synes jeg er fint.

- Hva tenker du om julekonserter – kommersielle og de mer kirkelig styrte? Hva gjør de med kirkerommet?

- De er viktige. Det tilhører juletiden at folk vil samles rundt musikken. Jeg tenker at det er mest positivt, så lenge det er et godt utvalg.

Og vi i kirken tilbyr noe eget. Jeg skulle ønske vi i kirken hadde mer tid til å arrangere sjøl, med de korene vi har, og at det ikke blir bare store soliststyrte kommersielle prosjekter. Koret i Grønnåsen har ofte slått seg sammen med et annet kor for julekonserten, og det skaper stor glede.

Vi har hatt en variant i Grønnåsen som henger sammen med det jeg snakket om, «De vakreste julesalmene». Alle de fire årene jeg

har jobbet her, så har vi laget en egen julesanggudstjeneste. Folk har forskjellig mening om det, men det har vært positivt å kunne kombinere konsert og gudstjeneste. Kirkekorene har vært med, Ishavsguttene har vært med, og noen jentesolister som vi har hatt med lenge. Det er mye arbeid, fordi så mange er med. Ofte har vi også hatt med bilder på prosjektor, og jobbet med lyssetting. Uansett: Jeg tenker julesanger er noe av det viktigste vi kan bringe julens budskap med.

- Hvorfor tror du musikk er så sentralt i jula? Hva gjør det med oss?

- Det går rett inni oss. Jeg tenker ofte at musikk og lukter, det er de sansene som vekker mest minner. Det går forbi det vi kan forklare, og rett inn i minnene. Det er mange lag i oss: Vi har sunget disse julesangene fra vi var små til vi er store, i forskjellige situasjoner. Og det er noe helt spesielt i fellesskapet i å synge ilag, som vi ikke får til i så mange andre situasjoner. Det går rett inn i oss – *Når Jesu krybbes minne meg rett til hjertet går*. Det er en fysisk opplevelse å synge, mer kroppslig enn å bare høre ord. Vi trenger det.

Alt er veldig visuelt nå, vi har masse visuelt innhold i livene våre. Skjønnheten i det auditive bruker andre sanser.

Mange ting er i forandring, men mange av de kjente julesangene har man alltid sunget. Det er en følelse av et trygt ritual, å komme tilbake i noe man kjenner fra før.

- Tror du vi bør skrive flere nye julesalmer? Er det noe innhold du savner?

- Kanskje? Jeg tenker på nordnorsk julesalme og hva som har gjort den så populær. Det er selvfølgelig kombinasjonen av en god melodi og teksten, men kanskje også det handler om stedet. Menneskelige erfaringer som folk kan knytte seg til, spesielt i denne landsdelen.

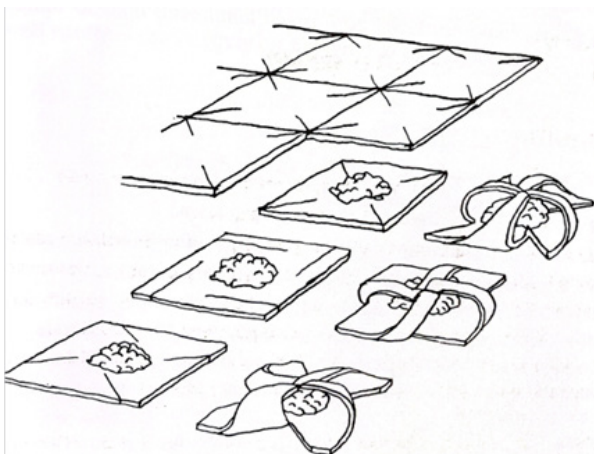
Naturen er så til stede i Nordnorsk julesalme. Mange har sine åndelige opplevelser i naturen, og det er nok veldig skandinavisk.

En kjent finsk forfatter sier at: «... Skogen min kirke skal være». Hans Børli har mye av det samme, med Skogens katedral. Det kjente jeg meg veldig igjen i. Han vokste opp på en gammel finneboplass i Eidskog, og var opptatt av det finske.

Julemusikk er så oppdelt; enten er det «kristne julesanger», eller «Hurra hurra, julen er her». Men kanskje noe som er mellom det. Å fortelle noe om kan gå inn i de opplevelsene folk har om hva som er fint i julen. Å være sammen, å oppleve tradisjoner. Og åndelige erfaringer, uten å nødvendigvis være i Jesu krybbe hele tiden.

Det er bare å kjøre på og skrive nye julesalmer. Men det er kanskje ekstra viktig med en god og sangbar melodi, som fungerer til fellessang.

Oppskrift: Finske Julestjerner

Ingredienser:

Butterdeigplater

Sviskesyltetøy

(man kan lage sitt eget ved å bløtlegge svisker over natta, og koke dem myke med litt vann, sukker og litt kanel. Røres fint. Man kan tilsette litt sitronsaft)

Egg til pensling

1. Kutt butterdeigplater i to. Skjer dem som i bildet, fra kantene
2. Brett som i bilde- ta opp annethvert hjørne, klem dem godt sammen, ved hjelp av våte fingrer. Du kan ha syltetøy under eller på brettingen. Jeg former ofte stjernen først, pensler med egg, og setter en teskje svikesyltetøy på midten.
3. Stekes på 200°C, i 12-15 min til de er gyldne.
4. Strø rikelig melis på før servering.
5. Stjernene er best ca 15-20 min etter steking, litt varme enda.

Oppskrift: Mammass mandelboller

Ca 25 stk

Deigen:

- 200 g smør
- 6 dl hvetemel
- 1 ts salt
- 1 ms sukker
- 1 ts nymalt kardemomme
- 1 egg
- 1,5 dl melk
- 25 g ferskt gjær

Fyll:

- 100 g smør
- 3/4dl- 1 dl sukker
- 2-3 ts vaniljesukker
- 100 g finmalt mandel/ mandelmel

Muffinsformer

1. Bland hvetemel og mykt (romtemperert) smør
2. Tilsett salt, sukker, kardemomme og egg, og til slutt gjær blandet i melken
3. La deigen heve i minst 30 minutter
4. Lag fyll: Bland alle de andre ingrediensene i mykt smør. Fyllet kan være søtt – deigen er ikke det.
5. Rull lange pølser av deigen og skjær av jevne biter. Klapp bitene flate og runde, og sett fyll i midten. Knip kantene samme rundt fyllet, og sett bollene i muffinsformer med knipte kanter ned, og den slette siden oppover.

6. Hev bollene godt, på en lun plass under kjøkkenhåndkle
7. Bollene trenger ikke pensles med noe
8. Stekes på 200°C i ca 15 min
9. Strø melis over bollene rett før servering
10. Bollene kan godt fryses og tines, og gjerne varmes opp litt før servering.

Hyvää ja rauhallista joulua!

Forfatterintervju: Ingrid B. Melve

*Ingrid Brækken Melve har nylig debutert med boka
«Avstøtning» på Cappelen.*

- *Hvordan begynte du å skrive denne boka?*

- Jeg jobbet på Borg bispedømmekontor under pandemien, og det var litt stille. Jeg hadde tenkt siden jeg var med i *Signaler* i 2018 at nå gjør jeg det. I januar 2021 skrev jeg den, i løpet av fire måneder uten redigering. Så la jeg den vekk. Jeg tenkte ikke at det skulle bli noenting, helt til en venninne overbeviste meg. Hun sendte faktisk manuset inn for meg. Manuset var firehundre sider i råtekst, så det ble mye redigering. Jeg skrev den i et rush, uten disposisjon. Den ble til mens jeg skrev.

- *Kan du fortelle kort om hva den handler om?*

- Den handler om ei jente på tjuesju som har vært hjertesjuk hele livet, og så får hun hjertetransplantasjon. Vi følger henne i tida etterpå, mens hun er på sykehuset på rehabilitering, for å komme seg ut i det såkalte vanlige livet. Hun er prestedatter, og barndommen hennes har vært prega av at hun er syk. På en måte er hun veldig knyttet til faren, med et mer ambivalent forhold til moren, men først og fremst er hun knyttet til Gud. Og boka henvender seg til Gud, eller hennes erfaring av Gud.

Jeg hadde aldri noen agenda mens jeg skrev; at «Jeg er prest og skal skrive en bok, og den skal få folk til å tenke sånn og sånn.» Det er ikke noe programlitteratur. Hvis jeg har noen agenda med boka, så er det at det er viktig med et stort rom til gudsrefleksjon.

Teologisk har jeg alltid vært veldig opptatt av kroppsmetaforikken i Paulusbrevene, helt siden jeg tok Halvor Moxnes' emne om paulinske brev. Vi kan ikke ta for gitt at antikkens folk forholdt seg til metaforer slik vi gjør. Når det står at kirka er kristi kropp, så ER den det. Det er ikke bare en språklig vending. Jeg har utforska den tematikken: Det metaforiske planet og det konkrete planet i romanen har implodert. Det er det samme, det er ingen distanse mellom de to.

- Du har brukt bjørnemotivet i en salme tidligere. Hvordan henger de sammen?

- Det er to forskjellige ting. Jeg har alltid vært opptatt av bjørner i seg selv, at det virker veldig trygt og varmt å ligge i et bjørnehi. Også ser jeg at bjørnebildet på framsida av boka kan tolkes som at «hun mener den Hosea-lignelsen». Og på en måte er det en referanse til Hosea, men også mer enn det. Lengselen etter en ukomplisert, varm, nesten regressiv omsorg, som hovedpersonen har. For en dyremammas omsorg for sitt barn har ikke noe språk eller noe fortolkning. Den bare ER.

- Var du selv et religiøst barn?

- Ja, det kan man trygt si. Så lenge jeg kan huske. Jeg tok ting veldig på alvor, det jeg hørte av salmer og prekener. Det gikk veldig innpå meg. *Folkefrelsar til oss kom* gikk rett inn, uten filter. Hele pasjonsfortellinga – det var ikke bare en gammel fortelling, jeg levde meg veldig inn i det.

- Er du prestedatter sjøl?

- Niks! Så boka er ikke selvbiografisk.

- Hva gjorde at du ville skrive om en hovedperson som gjennomgikk hjertetransplantasjon?

- Sånn i det ytre: Det var en stipendiatsutlysning på TF for noen år siden om organtransplantasjonsetikk. Jeg vurderte å søke, men gjorde aldri det. Men jeg leste en del om organtransplantasjon.

Jeg synes det er interessant hvordan Forening for Organdonasjon beskriver det i et informasjonshefte. «Noen døde for at jeg skulle få leve», og snakk om «Livsgaven». Jeg syntes det var en interessant parallell. Noen dør for at andre skal leve. Det er den samme fortellinga, men det er ikke Gud eller Jesus.

Også handler boka om hva sykdom kan gjøre. Hovedpersonen har et fremmed forhold til egen kropp. Hun er veldig fjernt fra den, kroppen er mer en ting. Kroppen har gjort henne mye vondt, med sykdom og smerte; hun har ingen grunn til å være så glad i den.

Og narrativet i hennes oppvekst var at hun skulle egentlig vært død, men fordi Gud har gjort det umulige, så har hun overlevd flere ganger. Så hun føler seg litt brukt for å bevise Guds storhet.

- Da jeg leste den, tenkte jeg både faren og Gud isolerer henne fra samfunnet, på hver sin måte?

- Ja, og hun har jo vært nødt til å bli isolert, siden hun har vært så svakelig. Eller så gjør hun det sjøl.

Det går jo an å lese det psykologisk, eller hva man vil. Det går an å tenke at fordi hun sjøl synes det er så vanskelig å være blant de andre på egen alder, så har gudsforholdet hennes vokst seg så stort, som en beskyttelse mot den fremmedheten hun føler. Men jeg vil ikke legge noen føringer for tolkninga.

Da jeg skrev den, tenkte jeg ikke at det her er en bok som handler om sånn eller sånn, men en fortelling. Og det hun opplever kan leses som drømmer eller virkelighetsforstyrrelse, men da jeg skrev den, var det ment én til én; nesten mer som magisk realisme. Uten at jeg mener det er feil å lese den på en annen måte. Men jeg vil liksom la det være åpent. For religiøse erfaringer er jo nettopp vanskelige å plassere. Man kan nesten alltid forklare det psykologisk hvis man vil, og samtidig er det jo også virkelig i en forstand.

Det er litt som når vi går til nattverd. Vi kan forklare det psykologisk, at det gir oss en god følelse å høre til et fellesskap, men samtidig tror jeg jo at noe skjer, i en eller annen forstand. Ellers hadde vi jo ikke gjort det.

- Tror du at du skriver annerledes fordi du er prest i bunnen?

- Ja, men er jeg egentlig prest i bunnen? Jeg tenker jeg er menneske i bunnen, og at det at jeg er prest er en av flere ting som er del av min identitet. Jeg tenker nok ikke på ordinasjonen som en ontologisk forandring av min indre natur. Så når jeg skrev bok har jeg prøvd å ikke tenke at "nå er jeg prest som skriver bok". Jeg har tenkt det som skjønnlitteratur hele veien. Men med de referansene som er der, og teologien man kan lese inn, så er det klart det skinner gjennom. Men jeg har ikke tenkt det sånn.

Jeg begynte å skrive før jeg studerte teologi. Og jeg har vært litt ut og inn av preste-tjeneste. Forventningene til rollen kan være litt kvelende, at man skal gå rundt og representere kirka til enhver tid. Det vil jeg ikke tenke at jeg gjør. Jeg tenker jo ikke at "her kommer kirkens kvinne" når jeg går på butikken. Jeg tenker jeg er prest når jeg er i rollen. Nå skal jeg være prestevikar ut våren, og det kjennes riktig og meningsfylt ut, men de siste to årene har jeg ikke jobbet som prest. Jeg trengte et annet rom for å skrive. Det var helt nødvendig.

- Tror du forlag eller andre behandler deg annerledes fordi du er prest?

- Jeg merket jo at folk synes det er litt eksotisk, man ender lett som den eksotiske kristne. Jeg sjøl er ikke så opptatt av det, jeg har forskjellige rom i meg.

Jeg har vært stressa mens jeg skrev boka, og tenkt at jeg måtte gi den ut som pseudonym, tenkt at noen skulle bli sure, men det har jo foreløpig gått veldig bra. Selv om både Gud og kirka kommer jo ikke så bra ut av det. Det er ikke noen reklametekst for kristen tro, mer en utforskning. Men jeg har slått meg til ro med det.

- Hvis vi går over til juleavdelingen av intervjuet: Hvilken rolle spiller kirkeåret og jula i boka?

- Den spiller en stor rolle, hun orienterer livet sitt rundt kirkeåret. Boka slutter i starten av adventstida, med nytt kirkeår og ny start.

- Er du glad i advent sjøl?

- Ja, veldig glad i advent! Jeg baker altfor masse hvert eneste år. I dag skal jeg lage engelsk fruktkake, så den kan stå og modne til jul.

Det er litt flaut. Jeg bruker Hellstrøm sin julebok, *Duft av jul*, og den oppskrifta er kjempebra. Temperatur og krydderforhold er perfekt. Jeg har prøvd forskjellige oppskrifter, men ender alltid opp med den. Jeg vil si det er den beste julekokeboka.

- Har du mye juletradisjoner ellers?

- Jeg er veldig opptatt av at jula ikke begynner før på juleaften. Det er ikke noe julepynting i mitt hjem før natt til juleaften. Jeg skiller veldig mellom advent og jul. Men det er ikke alltid vi holder helt ut til trettende dag, det er litt forhandling med mannen min. Men vi lar det stå en uke etter juleferien er over. Også er jeg glad i julelukter og julesmaker. Men særlig er jeg glad i adventstida.

Også er det jo ikke det samme som da man selv var barn. Men med mine egne unger kan jeg se forventningene gjennom dem. Og jeg ser hvor lett tradisjoner blir til: Hvis vi har gjort noe ett år, så er det "Mamma, mamma, vi har jo ALLTID gjort det slik", og da kan vi ikke gå tilbake til en enklere variant året etter.

Jeg baker jo mer enn det mine foreldre gjorde. Jeg baker oppi femten slag. I år skal jeg prøve å begrense meg litt, men det er så innmari koselig.

Jeg baker helst alene. Folk sier det er så koselig å bake med barn, men det er litt oppskrytt, de kløner så mye. Men jeg pynter med barna, pepperkaker og sånn. Og når jeg baker, hører jeg på julemusikk.

Selvfølgelig Sondre Bratlands Julestjerna fra Betlehem, og «no komme Guds engla» er min yndlingsjulesalme. Og en som heter «Jul i gammel tid» av Rolv Lisleland, sånn middelaldergitarmusikk, lutt. Den hører jeg veldig mye på i adventstida.

Jeg liker IKKE sekulær julemusikk, det synes jeg ingenting om. Jeg er nok litt rigid når det gjelder julepynt. Nei takk til julepopmusikk på kjøpesenteret. Julemusikken skal handle om Jesus.

- Har du noe yndlingsjuleminne?

- Som menighetsprest syntes jeg julaftensgudstjeneste har kommet litt i vanry. Det er kjempefint med førstedagsgudstjeneste med utvida gloria og høytidsvers. Det er jeg veldig glad i, og det ligger nok mitt liturgiske uttrykk nærmest. Men det er noe med selve julaften. Der kommer folk som man ellers ikke ser. Jeg vet at mange prester legger prekenen sin til barna på julaften. Men jeg har bestemt at jeg ikke gjør det, for ungene får så mye i jula, jula dreier seg mye rundt barna. Så jeg snakker til de voksne. Ikke lenge, og ikke kanaanspråk, men en preken som går rett inn i livsalvor og trøst for helt voksne folk som har kommet seg til kirka akkurat den dagen. Møtet med folkekirka der er ordentlig meningsfullt. Og da vil jeg snakke alvor. Om viktige ting.

Som barn husker jeg å kjøre spark i vintermørket, baking med foreldrene mine, og den gangen jeg fikk Nintendo 64. For det hadde jeg og brøren min IKKE trodd vi kom til å få. For mamma og pappa sa at det var helt uaktuelt, at det kom de aldri til å kjøpe til oss. Og så pakka vi opp, også fikk vi Nintendo 64. Det var helt utrolig. Det var fram til da et av de største øyeblikkene i mitt liv. Det er helt sant. Det var også den følelsen av at «nå kan jeg være som de andre barna». Det var nåde.

Å Daggry – O-antifonene

Å Daggry,
som stråler fra et evig lys,
en rettferdig sol -
Kom og skinn
på dem som sitter i mørket
og i dødens skygge.

Teksten er en noe fri oversettelse/gjendiktning av den latinske bønningen «O Oriens», som er en av de såkalte O-antifonene.

O-antifonene bes i katolsk tradisjon de syv siste kveldene av advent (17.-23.desember). De er veldig gamle. Vi vet at de var i bruk i benediktinske klostre på 700-tallet, og noen mener at de kan ha tekstmessige røtter som går enda lenger tilbake.

Titlene på bønnene er som følger:

«O Sapientia» (Å Visdom) - 17. desember
«O Adonai» (Å min Herre) - 18. desember,
«O Radix Jesse» (Å Jesse rot) - 19. desember,
«O Clavis David» (Å Davids nøkkel) - 20. desember,
«O Oriens» (Å Daggry) - 21. desember,
«O Rex Gentorum» (Å folkenes Konge) - 22. desember,
«O Emmanuel» (Å med-oss-er-Gud) - 23. desember.

Dette er alle titler som henviser til Messias. Bønnene uttrykker lengselen etter at Kristus skal komme: som et lite barn på julaften, og ved historiens ende, som frelser og forløser.

Tekstene har sterke gammeltestamentlige konnotasjoner og er bygget på det som tolkes som messianske profetier, særlig hos Jesaja. De er formet over samme mønster: Først kommer tittelen, ordene som titulerer Kristus. Deretter følger en bønn om hans komme. Alle bønnene begynner med ordet «veni» - «kom».

En pussig detalj ved O-antifonene er at forbokstavene i titlene deres utgjør et såkalt akrostikon. Hvis man tar disse bokstavene og setter dem sammen, danner de ordet «sarcore». Baklengs blir det «erocras». Dette blir tolket som «Ero cras» (i morgen vil jeg være/eksistere).

Den siste av O-antifonene ble sunget om kvelden 23. desember, og ordene ble tillagt mening i lys av det: Kristus skulle jo komme kvelden etter.

På vintersolvervet den 21. desember synges antifonen «O Oriens» (Å Daggry). Her tituleres Kristus som morgenlyset.

Jeg synes det er så vakkert. Når natten er som mørkest, når vinteren er på sitt dypeste, er det disse ordene som brukes for å påkalle frelsen: «Å Daggry», «Å Stigende Sol».

Det er et universelt håp som her tar kristen form - håpet om lyset i mørket. Solens tilbakekomst har jo vært feiret i tusenvis av år, på ulike måter og gjennom forskjellige ritualer i ulike deler av verden.

I senromersk tid dyrket man for eksempel en Gud kalt «Sol Invictus», «den ubeseirede sol». Denne guddommen ble sagt å dø på solvervet den 21. desember og å gjenoppstå tre dager senere, om morgenen den 25. desember.

Lenge har det vært antatt at dette har påvirket valget av dato for den kristne julefeiringen - at den ble lagt til en tid på året der man allerede hadde en førkristen fest som liknet. Det kan virke sannsynlig. De siste årene er imidlertid også teorier om at det var omvendt blitt stadig mer utbredt: at den kristne julefeiringen kom først, og at de hedenske ritualene og historiene etterhvert kom til, i et forsøk på å utkonkurrere kristendommen.

Jeg skal ikke her ta stilling til noen av disse teoriene. Poenget er etter min oppfatning ikke hvilken feiring som kom først, men at begge markeringene - både den kristne og den hedenske - uttrykker et universelt håp: Håpet om at lyset skal bli gjenfødt av mørket.

Dette er som sagt et håp og en grunnleggende erfaring som er blitt uttrykt verden over på forskjellig vis, i ulike religiøse og kultiske sammenhenger.

Og trenger vi ikke dette håpet også i dag? I en verden som tilsynelatende stadig blir mer truende - med krig, klimaendringer, pandemi, sult og opprør - er håpet om at en ny tid er mulig essensielt. Uten håp, hva har vi da? Hva er vi da?

Så i år vil jeg be mine O-antifoner. Det er mulig jeg gir dem en noe bearbeidet og mindre patriarkalsk språkdrakt. Men deres grunntanke synes meg å være både aktuell og universell. Dessuten er de utrolig vakre.

Kanskje er det flere som har lyst til å ta i bruk disse eldgamle bønnene i år?

*O Oriens,
splendorlucisaeternae,
et sol justitiae -
veni, et illuminascentes in tenebris,
et umbra mortis.*

Julen, et høytidstyveri?

Omtrent like vanlig som diskusjoner om hvorvidt 'Deilig er jorden' skal synges på juleavslutninger i offentlig sektor eller ei, er påstandene om at kirken annekterte romernes Saturnalia- og Sol invictus-feiringer når vi trer inn i advent. Forestillingen om vestkirken som en høytidsrøver er nærmest som vedtatt sannhet i det brede lag av befolkningen å regne. Men hvor kommer denne forestillingen fra, og hvor mye hold er det i den? Før vi går løs på disse spørsmålene, er det hensiktsmessig med en skissering av det som er sakens kjerne og problemets opphav.

Ingen av evangelistene stadfester eksakt når Jesus ble født. Et og annet hint er å finne hos Lukas (Luk 3,1-2), mens Matteus var mest opptatt av hvor fødselen var skjedd (Matt 2,1-6) og at Mikas profeti var oppfylt (Mi 5,1). Profetien refereres det også til i Johannes' evangelium (Joh 7,46). At ingen av de fire evangelistene nevnte hvilken dato Jesus ble født på, berodde nok på at det ikke var en viktig hendelse i de apokalyptisk orienterte første kristnes liv (Bradshaw 2020:3). I motsetning til Jesu død, som alle evangeliene gir tidsangivelser for. Riktignok er det ikke fullt samsvar mellom dem, men det var åpenbart viktig å vite tidspunktet dette hadde skjedd på. I og med at evangeliene ikke oppgir noe klart tidspunkt for når Jesus ble født, ble dette med tiden gjenstand for diskusjon.

Første gang man begynte å feire Jesu fødsel i kirken, ble det gjort 6. januar, hvilket fortsatt er sedvanen i de ortodokse kirkene. Dette er også datoen da man feirer Kristi forklarelse og Jesu dåp, og man har trodd at dette var betydningsfulle hendelser for kristne før Jesu fødsel ble det. Her må man imidlertid ta høyde for lokale variasjoner mellom de forskjellige kirkene. For eksempel la de kristne i Jerusalem tidlig vekt på Jesu fødsel, sannsynligvis på

grunn av nærheten til fødebyen Betlehem, mens Jordanelven lå lengre unna og ikke spilte en så stor betydning i deres fromhetsliv (Bradshaw 2020:11).

At kirken i Rom på et eller annet tidspunkt lot feiringen av Jesu fødsel flytte fra 6. januar til 25. desember, har vært viktig for å fremholde kirken som høytidsrøver. Men også her må man ha øye for variasjoner mellom de forskjellige kirkene, for i andre og tredje århundre var det flere oppfatninger av når Jesus ble født. Fra et brev av Klemens av Alexandria fra omkring 200 e.Kr. vet vi at både 10. og 11. januar var foreslått, i tillegg til 20. mai (Bradshaw 2020:3). Ettersom det første materielle beviset for at feiringen av Jesu fødsel ble lagt til 25. desember, er Den filokaliske kalender fra 354 e.Kr., kan vi fastslå at stabiliseringen av datoen for Jesu fødsel skjedde i tidsrommet mellom år 200 og 354.

Problemet er altså at et eksakt tidspunkt for Jesu fødsel ikke gis i evangeliene, og at feiringen av Jesu fødsel på et forholdsvis sent tidspunkt ble flyttet fra 6. januar til 25. desember i vest. Likevel var ikke dette ansett å være problematisk før siste halvdel av 1500-tallet. Problematismen av at Jesu fødsel var lagt til vintersolvervet oppsto blant reformerte tenkere, og var aldri oppe til diskusjon i hverken katolske eller lutherske kretser. Kritikken de rettet mot Den romersk-katolske kirke bunnet, ikke overraskende, i at feiringen manglet bibelsk forankring.

Løvhyttfest eller kristmesse?

I siste halvdel av 1500-tallet, da frontene var som hardest mellom de forskjellige retningene av kristendom i Europa, begynte kalvinske teologer å angripe Den romersk-katolske kirke også for å ha et fantasifullt forhold til kirkens feiringer. Allerede i 1561 ble Kristmesse omtalt som et papistisk påfunn i den skotske *First Book of Discipline*. Den samme bibelformalistiske retorikken var også underliggende da Parlamentet i det puritanske England forbød all julefering i 1647, selv om den offisielle forklaringen var at feiringen førte med seg for mye fyll og fanteri (Nothaft 2011:504-5). I Danmark-Norge kom det, i siste halvdel av 1600-tallet, lovgivning for å få bukt med hard festing i forbindelse

med de kristne høytidene. Men Kristmessens plassering den 25. desember ble aldri utfordret fra hverken kirke eller konge, og helligdagsreduksjonen til Struensee var begrunnet ut ifra opplysningstanker, ikke protestantisme.

1500-tallets nyvunne interesse for å stadfeste tidspunktet for Jesu fødsel oppsto ikke i et vakuum, men var en del av en generell bevegelse innenfor historieskrivingen, hvor man begynte å bli mer opptatt av hva som kvalifiserte som historisk korrekt. Dette kom på en tid da det hadde gått inflasjon i fyrste- og kongehus som hevdet mytiske opphav til slekten – enten det var tilbake til Noa, Kong Arthur eller Troja (Burke 2012:262) – og det å avkle de mektigste institusjonene de løgnene deres autoritet hvilte på, var en populær øvelse. Det liturgiske året i Den romersk-katolske kirke var intet unntak, og særlig var det Kristmessens plassering som fikk unngjelde.

En av hardeste kritikkene kom fra den kalvinske forkynneren og filosofen Mattheus Beroaldus (1520-1576), som i 1575 publiserte et verk hvor han førte et komplisert argument for at Jesu fødsel må ha skjedd i forbindelse med høstjevndøgn, og dermed teologisk anknyttet Løvhyttefesten (Nothaft 2011:511-2). Beroaldus tok utgangspunkt i et skrift om solvervene, som han (feilaktig) tilskrev Johannes Khrysostomos (347-407), og viste at forfatteren hadde basert tidspunktet for Zakarias' bebudelse på feilaktige premisser. Dermed var det heller ingen grunn til å legge feiringen av den til høstjevndøgn. I og med at Bibelen ikke ga noen nærmere holdepunkter, gikk Beroaldus til en kommentar til Esthers bok, hvor det sto at Esther ble brakt for Artaxerxes (Est 2,16) i samme måned som Herren var blitt kjød, omskåret og blitt brakt gaver. Beroaldus sto imidlertid i en tradisjon som fastholdt at inkarnasjonen ikke var markert ved fødselen, men ved unnfangelsen. Uten videre forklaring unnlot han da også å ta med kildens nevning av omskjærelsen, og plassert bebudelsen i januar mens han la fødselen til 42 uker senere, som var tidspunktet for Løvhyttefesten.

Slik typologisk bibellesning var typisk for 1500-tallets protestanter, og i bunn og grunn handlet det om å etablere

samsvar mellom de gammeltestamentlige fortellinger og Jesu liv. Fordi en del av denne retorikken var å vise at katolikkene ikke forankret sin kalender i Bibelen, ble det tilsvarende viktig å unngå 25. desember som korrekt dato for Jesu fødsel. Jean de Frégevill hevdet, for eksempel at omskjærelsen og ofringen av Isak begge foregrep pesach-høytiden, mens Jesu fødsel, dåp og død også skjedde innenfor denne høytidens tidsrom (Nothhaft 2011:513). I 1593 rettet den sveitsiske teologen Rudolf Hospinian et angrep mot den tradisjonelle plasseringen av Kristmesse på 25. desember i boken *Festa Christianorum*, hvor han hevdet at datoen var valgt utelukkende for å trenge til side den pagane høytiden Saturnalia (Nothhaft 2011:515-16). Hospinian hadde åpenbare anti-katolske holdninger, men hadde han likevel rett?

Saturnalia

Saturnalia hadde allerede blitt en godt innarbeidet nyttårsfeiring over århundrer i Romerriket da Jesus ble født. Varigheten av feiringen varierte fra på det korteste å gå over tre dager, helt opp til to uker. Normalen ser dog ut til å ha vært på fem dager, og alltid i tilknytning til vintersolverv 21. til 22. desember (Fleiner 2013), men her skal det presiseres at vintersolvervet lå til 25. desember frem til korrigeringen av den julianske kalenderen på kirkemøtet i Nikea i 325 (Bradshaw 2020:8). Etter at saturnalia var blitt feiret i nesten 1000 år, ble den på midten av 300-tallet for alvor utfordret av festen for Jesu fødsel den 25. desember (Bradshaw 2020:7-8). Feiringen hadde klare karnevalistiske trekk, både i den forstand at det ble spist og drukket i store mengder, ved at slavene fikk spise før herskapet og at de ble servert av herskapets barn (Dolansky 2010:491-492). Blant Hospinians argumenter i *Fest Christianorum* finner vi at skikken med å gi gaver var en del av Saturnalia, men i senere tid er det blitt påpekt at selv om gaveutvekslinger forekom, synes det å ha vært del av et komplekst sosialt hierarki, hvor det var strenge regler for hvem som ga gaver til hvem, og at skikken bidro til å stabilisere hierarkiet (Dolansky 2010:499).

I grunnen var det få fellesnevner mellom Saturnalia og feiringen av Jesu fødsel, mens forskjellene er vel så påfallende. De kristne høytidene var for hele menigheten, mens det var sedvane at

kvinner og barn trakk seg tilbake fra Saturnalia-feiringen etter måltidet (Dolansky 2010:494). Feiringens karnevalistiske karakter bidro også til å opprettholde undertrykkende, sosiale hierarkier (Dolansky 2010:500), mens den kristne religionen antas å ha blitt populær blant de fattige i Romerriket nettopp fordi den bidro til å jevne ut forskjellene mellom fattig og rik – iallfall frem til den ble statsreligion. Dermed blir det naturlig å heller stille spørsmål ved om den kristne høytiden slett ikke var et eksempel på synkretisme, men heller en fortrenkning av en pagan høytid, som utover 300-tallet ble uønsket av øvrigheten, og som mistet sin popularitet i de laveste samfunnslagene.

Sol invictus

Mot slutten av 1800-tallet fremmet den tyske religionsviteren Hermann Usener teorien om at den kristne julefeiringen var en mer eller mindre bevisst overtakelse av den romerske Sol invictus-feiringen (Hijman 2003:379). Useners rasjonale var at denne feiringen ble innført fra Syria av keiser Heliogabalus under hans regjeringstid (219-222 e.Kr.), for så å forsvinne igjen, før den ble gjeninnført med større suksess av keiser Aurelianus i 274 e.Kr. (Hijmans 1996:120). Både Heliogabalus' og Aurelianus' Sol invictus-feiringer lå, ifølge Usener til vintersolverv 25. desember. De kristne skal så spilt på bildet av Jesus som 'rettferdighetens sol' (Hijmans 2003:389 n10), og flyttet feiringen av Jesu fødsel til vintersolverv for å kue den pagane høytiden. Den beste kilden til at Sol invictus-feiringen var av før-kristen herkomst, synes også å være keiser Julian – bedre kjent som Julian Apostaten – som i år 362 insisterte på Sol invictus' forrang over feiringen av Jesu fødsel. I og med at keiser Julian først og fremst er kjent for sin forakt for kristendommen, er det mest logisk at han brukte dette som et argument for å undergrave den kristne religionen (Bradshaw 2020:10).

Til tross for at Useners teori har bredt om seg, og blitt mer eller mindre main-stream, har den store svakheter. Svakheterne bunner, som Steven Hijmans har vist i sine artikler fra 1996 og 2003, i svært mangelfull kunnskap om romersk polyteisme. Dette har fått flere følgefeil, som for eksempel at Usener (og mange etter ham) misforsto det kosmiske himmelsymbolet Sol for en slags

over-gud i den romerske religionen (Hijmans 2003:390). Da Sol var personifisert, så kunne Sol også ha en fødselsdag; denne antok Usener var 25. desember. Problemet er bare det at 25. desember aldri var en viktig dag for feiringen av Sol i Romerriket. Den eldste dagen var den 28. august, og i senantikken var 20. oktober - altså, høstjevndøgn - den viktigste (Hijmans 2003:386). I og med at solen er avgjørende for god grøde, er det ikke overraskende at solen først og fremst ble feiret i forbindelse med innhøstingen.

Hijmans største ankepunkt mot Useners teori, er likevel at det han kaller "the sociologically problematic notion of God." (Hijmans 2003:387). Det er rett og slett fullstendig usannsynlig at statsledere skal kunne slå av og på religiøse feiringer på den måten Useners teori krever, og at romersk polyteisme hadde så stor takhøyde for innføring av nye guder at en syrisk guddom bare kunne gjøres til den øverste av alle guder med et pennestrøk. Ifølge Hijmans måtte Usener imidlertid hevde dette, fordi det var ham maktpåliggende å distansere sol-tilbedelsen fra den rene romerske religionen, og definere den som en semittisk forurensning (Hijmans 2003:384).

Konklusjon

Den franske vitenskapsmannen og hugenotten Josef Justus Scaliger påpekte i 1595 at siden Beda den ærverdige (672-735), hadde kirken lagt viktige festdager til vår- og høstjevndøgn, og sommer- og vintersolverv (Nothhaft 2011:506-7). Dette er et vanskelig poeng å komme fra, men gjør samtidig kristendommen til en ganske typisk religion. Solen har alltid vært til stede i menneskers liv, og den har vært en usedvanlig stabil faktor i alle menneskers meningsunivers. Å anta at Gud valgte å gripe inn i sin skapelse på nettopp disse tidspunktene, var en fornuftig tanke i det førmoderne Europa, og ved å legge feiringene til disse fire tidspunktene tilførte man dem samtidig en verdi, som ikke uten videre kunne anskaffes annetsteds. At andre religioner også hadde feiringer på disse tidspunktene, spilte antageligvis ingen rolle, hverken fra eller til, for de kristne i Rom (Hijmans 2003:396-7).

Når alt kommer til alt, må vi innrømme at vi ikke aner hvilken dag Jesus ble født på, men akkurat det spiller ikke så stor rolle

heller. Heller bør det vektlegges i forkynnelsen at kristendommen siden begynnelsen har tilført sitt liturgiske år mening ved å hente mening fra naturen og årets gang. Døperen Johannes er sommersolen som skal avta, Jesus er vintersolen som skal vokse. Maria ble gitt bud ved vårjevndøgn, mens Jesus ble forklart i forbindelse med løvhyttefesten og høstjevndøgn. I vårt liturgiske år hører imidlertid forklarelsen åpenbaringstiden til, og Maria budskapsdags motstykke blir både til Mikkelmess og Høsttakkefest. Maria og Mikael står imidlertid i en spennende sammenheng, hvor Maria er den som trækker på slangens hode, og dermed innledet Satans undergang. Mikael, på sin side, var den som beseiret Satan og kastet den gamle slangen ned på jorden da det brøt ut krig i Himmelen (Åp 12,7-9). Både Maria og Mikael antyder derfor, på hver sine måte, vendepunkt i frelseshistorien. Å la Maria budskapsdag og Høsttakkefest tilføre hverandre mening, gir imidlertid anledning til øko-teologiske refleksjoner rundt det at det vi høster er det som skal løftes opp til å bli Jesu sanne kropp og blod i gudstjenesten vår.

Litteratur

Bradshaw, Paul F. "The Dating of Christmas: The Early Church."

Oxford University Press, 2020.

Burke, Peter. "History, Myth, and Fiction: Doubts and Debates."

In *The Oxford History of Historical Writing : 3 : 1400-1800*, edited by José Rabasa and Ian Hesketh, 261-81. Oxford: Oxford University Press, 2012.

Dolansky, Fanny. "Celebrating the Saturnalia: Religious Ritual and Roman Domestic Life." In *A Companion to Families in the Greek and Roman Worlds*, 488-503. Oxford, UK: Oxford, UK: Wiley-Blackwell, 2010.

Hijmans, Steven. "Sol Invictus, the Winter Solstice, and the Origins of Christmas." *Mouseion (Calgary)* 47, no. 3 (2003): 377.

Hijmans, Steven E. "The Sun Which Did Not Rise in the East." *Babesch. Bulletin antieke beschaving* 71 (1996): 115-50. <https://doi.org/10.2143/BAB.71.0.2002277>.

Nothhaft, C. Philipp E. "From Sukkot to Saturnalia: The Attack on Christmas in Sixteenth-Century Chronological Scholarship." *Journal of the history of ideas* 72, no. 4 (2011): 503-22. <https://doi.org/10.1353/jhi.2011.0028>.

"Saturnalia: The Origins of the Debauched Roman 'Christmas'." BBC, Updated 01.12.2020, 2013, accessed 18.11., 2022, <https://www.historyextra.com/period/roman/how-did-the-romans-celebrate-christmas/>.

Salig er de julaften-kristne

Mange flere enn vanlig går i kirka i jula. Men greier kirken å formidle alvoret og trosmysteriet til de mange som søker kirken kun på årets viktigste dag?

Første søndag i advent henger de fleste av oss opp julestjerna. Et sterkt symbol på Betlehemstjerna, som de tre vise menn søkte for å finne verdens frelser. Denne stjerna er som mye annet et sterkt kristent symbol. Vår julefeiring er spekket med slike symboler. Juletreet er et av dem, en gammel tysk tradisjon fra tidlig 1500-tallet som ble et sterkt luthersk symbol: Livets tre med stjerna i toppen, et symbol på nytt liv og korset nederst, et symbol på korsfestelse og død.

Selv om ikke alle kjenner til juletreets symbolikk, eller julestjernas historie, vet fortsatt den store majoritet av nordmenn at jula nettopp handler om Jesu fødsel. Fortsatt er dette en av de aller mest kjente historiene i vår kulturkrets.

De som søker kirka på julaften

Likevel er både advents- og julefeiringa i ferd med å bli omtalt en slag mørketidsfest der materielle verdier framstår viktigere. Kanskje har denne forståelsen også fått feste seg blant kirkens egne folk? Men hvorfor tenker mange i kirka slik, når en stor andel nordmenn fortsatt går i kirka på selveste julaften? For det er mange som vil starte en av årets viktigste høytider nettopp i kirkebenken. Pyntet til fest fyller de Guds hus på denne dagen. Selvfølgelig er det vanskelig å vite helt hva de som går sjelden i kirka forventer å høre i preken på denne høytidsdagen. Men de kommer tross alt, og mange av dem kommer igjen året etter, eller på konfirmasjon, begravelse eller dåp.

Likevel blir mange av dem nedlatende avfeid som «julaften-kristne» eller «kultur-kristne» av de kirkeaktive, av media og av ikke-troende. De blir sett på som «nesten-troende». Kanskje stemmer det også for mange av dem? Likevel er jeg ikke så sikker. For hvis vi tenker grundig på det, er de en gave til kirka, alle disse som tross alt velger å høre et Gudsord på vei inn i en av årets viktigste høytider.

Julens «lavterskel-kirke»

For mange av de som kommer denne ene dagen i året, kan julegudstjenestene likevel bli en nedtur. Ikke sjelden er nettopp budskapet i julegudstjenesten lite alvorspregget. Det framstår ofte som om presten ikke vil støte noen. Budskapet skal hverken være for alvorlig eller utfordrende. De senere årene har tanken slått meg: Er det slik at mange prester gjør budskapet for enkelt for at de som kommer kun denne dagen skal forstå?

Julens alvor

Det minner meg på en julegudstjeneste et av årene før koronapandemien. En julegudstjeneste i en fullstappet Nordstrand kirke. En julegudstjeneste av et annet slag. Presten begynte å snakke om barnet i krybben. Begynnelsen la an til en hyggelig og ufarlig preken, som kunne få oss alle til å gli rett ut av kirka og videre til ferdig ribbe, pinnekjøtt eller lutefisk, uten for mange tanker på annet enn gavene vi hadde kjøpt til være kjære.

Men presten utfordret oss. Jeg er ikke i stand til gjengi preken ord for ord, men han snakket om Jesus, født i en fattig stall. Den lille familien som måtte flykte til Egypt. Om hvordan Jesus hadde likhetstrekk med de fremmede blant oss. De som ikke slipper inn i våre fellesskap eller i vårt land. De som er flyktninger, slik Jesus, Maria og Josef også var. Alle de som hverken kunne gå til et dekket bord i Norge eller andre steder i verden denne kvelden. De som akkurat nå var i Jesus sted. De minste blant oss. Jeg kan huske det var stille i kirken mens presten preket denne julaften. Og det var stille da vi gikk ut. Kanskje var det litt ubehagelig for oss å høre dette, ferdig rigget til julefeiring som vi alle var. Men jeg husker preken godt, flere år etter. Jeg er sikker på at flere enn meg også husker nettopp denne preken.

Fødtes i armød og døde i skam

I juledagene etter lette jeg opp Rudolfs Nilsens lange dikt «Fred på jord». Diktet som av mange har blitt oppfattet som kontroversielt. Noen av strofene lyder slik:

*Så ble det da jul som det gjør hvert år,
og julefest holdets i hver en gård
så langt som den hellige kristenhet når.*

*Og ribbe og surkål og øl og dram
man åt og drakk for å ære ham
som fødtes i armød og døde i skam.*

Det utfordrende budskapet

Nå er det ikke bare i sosialetikken som blir utfordret av bibelens julefortelling, påskefortelling eller andre deler av Det nye testamentet. Det finnes mange og utfordrende og viktige tema til de som velger kirken på julaften eller året rundt. Poenget mitt er i grunnen at de som velger å komme i kirken på julaften trenger å høre noe av det alvorret som forkynnes i norske kirker året rundt. Kanskje trenger også de å høre at det er viktig at de kommer tilbake? At kirken trenger dem? At medmennesker trenger dem? At også de er viktige for kirken?

De julaften-kristne

De siste årene har jeg ofte tenkt på nettopp de julaften-kristne. De som ikke kommer så ofte. De som ikke tar seg turen på en vanlig søndag, men som likevel søker kirken i høytider. På mange måter kan de sees på som de mest lojale kirkegjengerne kirken har. For selv om listen for å gå i kirken er høy, så kommer de nettopp på høytiden. Selv om de ikke er så kirkevante, velger de å komme. Det er lojalitet. Eller kanskje en søken etter tro? De har ikke gitt opp kirken, selv om mange i kirken har gitt opp dem. Derfor fortjener de å bli tatt imot med både alvor, glede og tydelig utfordringer. De trenger å bli regnet med og de trenger å vite at budskapet de hører kan vare til neste gang de kommer.

Som tankeeksperiment har jeg ofte tenkt på hva som ville vært tilføyet dersom Jesus hadde blitt født på Hamar, i Tromsø eller på Vegårdshei

i dag, heller enn i Betlehem for over to tusen år siden. Mye ville åpenbart handlet om vårt ansvar for de fattige og om en urettferdig verden. I mitt lille tankeeksperiment er jeg også neste helt sikker på at Jesus ville sagt: «Salige er de julaften-kristne, for Guds rike er også deres».

Katolsk julefeiring og hva Den norske kirke kan lære av den

I denne teksten skriver jeg kort om katolsk julefeiring og hva jeg mener Den norske kirke kan lære av den. Det meste er likt, men noe er forskjellig, og det er særlig tre ting jeg vil framheve: juletida som festtid, det marianske aspektet ved den og julemessene.

Jul er i katolisismen ei høgtid som blir feira 25. desember til minne om at Guds ord («logos») blei inkarnert da Jesus Kristus blei født. Det er den nest viktigste høgtida i kirkeåret etter påsken, og den har tre messer: ved midnatt, daggry og i løpet av dagen. Denne høgtidsdagen blir forlenga med åtte dager til en såkalt oktav, som slutter 1. januar, på høgtida for Guds mor, Maria. Søndagen i oktaven er festen for den hellige familie. Juletida begynner med aftensang eller vesper på julaften og vigilien, og den slutter søndag etter Kristi åpenbaringsdag, som er festen for Herrens dåp.

Det første jeg mener Den norske kirke kan lære av den katolske julefeiringa, er framhevinga av juletida som ei festtid på linje med påsketida. Jeg har hørt kantorer i folkekirka akke seg over at serien for festtidene er ukjent også for flittige kirkegjengere, fordi den blir lite brukt (les: bare på 1. juledag og i påsketida). Men hvorfor bruker vi den ikke i heile juletida – og gjerne et stykke inn i åpenbaringstida òg? Det er da bare naturlig at vi fortsetter å synge det utvida gloriaet i forlengelsen av den kvelden vi leser juleevangeliet, nemlig julaften. La oss, som katolikkene, vente med å pakke ned jula i liturgien før etter helligtrekongersdag!

Det andre jeg mener Den norske kirke kan lære av den katolske julefeiringa, er vektlegginga av det marianske aspektet ved Jesu fødsel. I folkekirka er første nyttårsdag Jesu navnedag, mens det i den katolske kirke er høgtida for Guds mor, Maria. «Kristosentrisme» er vel og bra, men det er noe som mangler i feiringa av Jesu fødsel dersom Maria, Jesu mor, glimrer med sitt fravær. Han hadde jo ikke blitt født uten henne som på gresk blir titulert *theotokos* (no. «Gud-føderske»)! Den norske kirke kan rettnok ikke tillate dyrking av helgener i katolsk forstand, men det må da gå an å synge Marias lovsang fra Lukasevangeliet (Luk 1,46–55). Det er også heilt vanlig å synge og spille *Ave Maria* i lutherske gravferder, og denne teksten er da unektelig ei bønn til jomfru Maria. Egner den seg ikke iallfall til orgelspill under en julegudstjeneste?

Det siste jeg mener Den norske kirke kan lære av den katolske julefeiringa, er å ta opp igjen tradisjonen med julemesser (les: nattverd på julaften). I den katolske kirke har nemlig julaften og første juledag til sammen fire messer til minne om Jesu fødsel: vigilien på julaften, midnattsmessa, fromessa ved daggry og høgnessa på formiddagen. Gudstjenestene på julaften er dermed tidebønna aftensang eller vesper og en nattverd-gudstjeneste i form av en vigilie som kan feires enten før eller etter vesper. Nå er det rettnok urealistisk å vente at lutheranere skal gå til messe julenatta, men det er mulig å innføre nattverd i gudstjenestene på julaften. Hva er vel naturligere enn å ta imot Frelseren fra Betlehem i brødet og vinen på en dag som blir feira til minne om inkarnasjonen? Da kan han som tok bolig iblant oss, også ta bolig i oss.

(Be)søk

Fra Timios Stavros kirke på Kypros, 1300-tallet

Bilde hentet fra denne nettsiden:

<https://www.johnsanidopoulos.com/2019/03/feast-of-visitation-of-most-holy.html>

Det var en gang to slektninger, Maria og Elisabeth. Maria var ganske ung, Elisabeth ganske gammel. Da Maria plutselig ble gravid, dro hun til Elisabeth. Vel fremme viste det seg at Elisabeth også var gravid. Ingen av dem hadde planlagt det. Maria bodde hos Elisabeth i flere måneder, kanskje helt til Elisabeth hadde født. Så dro Maria tilbake til forloveden sin (ikke barnefaren), og like før hun skulle føde måtte de dra til en by et stykke unna. Maria endte opp med å føde i en stall, omgitt av høy og husdyr.

- En tregangsfødendes fabulering over Luk 1-2.

De første to kapitlene av Lukasevangeliet er godt representert i *Tekstbok for Den norske kirke*, og fortellingen om da Maria besøkte Elisabeth er fortellerteksten til 4. søndag i advent. Denne historien har fascinert meg i flere år. Jeg har hørt den mange ganger, men den ble ikke viktig for meg før jeg selv ble gravid. Da erfarte jeg hvordan det føles fra innsiden når et barn spreller i maven. Og, ikke minst, hvor førspråklig, hemmelig og ukommuniserbar den kroppslige erfaringen av svangerskap og fødsel er. Sett i lys av hvor liten plass Bibelen gir til kvinner, kvinners liv og kropp, er denne fortellingen som en liten, subversiv skatt midt i grøten av horer og jomfruer, ufruktbare kvinner og navnløse mødre.

Tradisjonelt sett, og selvsagt av gode grunner, leses fortellingen om dette møtet som et møte mellom et foster og et embryo – guttebarna Johannes og Jesus. Noen ikoner viser til og med innsiden av livmorene, hvor Johannesfosteret gjerne kneler for Jesusembryoet. Det er ingen tvil om at det sentrale budskapet i denne familiehistorien, det er at Gud – på tross av tingenes nåværende tilstand – ikke har glemt Israel. Disse barna er Rydderen og Redderen. Gjennom deres liv og død, og Redderens oppstandelse, lar Gud sin vilje komme til syne, slik hun har gjort før.

Både bebudelser og kallelser, som begge mødre opplever på ulikt vis på noen få, tynne bibelsider, følger et velkjent spor som både Elisabeth og Maria var kompetente til å tolke. Dette viser Lukas ved at kvinnene selv spontankomponerer lovsang og profeti i samme stil som sine bibelske forbilder.

Her er en liste over noen gammeltestamentlige paralleller til de første kapitlene av Lukas (og Matteus), hentet fra Joel B. Greens NICNT-kommentar om Lukas, Eerdmans, 1997:

Paralleller til bebudelser: Abram og Hagar -> Ismael (1. Mos 16, 7-13); Abra(ha)m og Sara(i) -> Isak (1. Mos 17, 1-21; 18, 1-15); Manoah og hans navnløse kone -> Samson (Dom 13, 3-20).

Paralleller til kallelser: Moses (2. Mos 3, 1-4, 16); Gideon (Dom 6, 11-24); Elia (1. Kong 19, 1-19a); Jesaja (Jes 6); Jeremia (Jer 1, 4-12)

Mitt inntrykk av vår kirkes formidling om Maria, er at det stadig vekk fremheves hvor utrolig ung hun var; hun fremstilles ofte som en slags idealkonfirmant. I Lukas-evangeliet er det lite ved hennes fremtreden som gir inntrykk av umodenhet, uansett hvor ung vi ser for oss at hun var. Maria tar forstandige valg for seg selv og barnet (drar til en eldre slektning, kanskje for å få ro og støtte i det kjipe første trimesteret – kanskje for å slippe å forholde seg til Josef helt ennå). Hun viser seg som en myndig tradent og nytolker av det bibelske materialet, som hun åpenbart har styr på. Hun føder i en stall, i en bisetning, og er åpenbart frisk nok til å dra til tempelet når barnet skal omskjæres, hvor hun og Josef får møte to utsøkte gamlinger (Simeon og Anna) som forteller dem underfulle ting om den lille gutten. Elisabeth er på sin side en relativt fornem dame (prestefrue og greier), men kan ikke få barn (krise!). Hennes rop (Velsignet er du blant kvinner...) har, slik som Marias lovsang (og Sakarjas og Simeons, bare for ikke å usynliggjøre mennene helt), blitt fromhetskanon i den verdensvide kirken. Så hvorfor fremstiller vi dem så puslete? Både Den ortodokse kirke og Den katolske kirke gir et helt annet og myndigere bilde av Maria, slik også oldkirken gjorde. Samtidig er det utrolig at Marias sakramentale fødsel av Gud inn i verden, ikke blir lest som en prestelig handling. Den første gangen Kristus kom med vann og blod, var ut av Mor Maria. Hva er innstiftelsen av nattverden, sammenlignet med oppgaven det var å dele blod og næring med Gud i ni måneder, for så å føde, amme og oppfostre ham til voksen alder?

Det er naturlig at fostrene får hovedrollen. Slik er det jo for alle voksne som tar ansvar for egne og/eller andres barn, at målet med livet blir at barna skal vokse ettersom vi selv avtar. Denne gjenkjenneligheten er vel det som gjør bibelske fortellinger og folkelige sagn om Jesu slekt og venner så populære. Det er noe ved livet deres som er veldig hjemlig, samtidig som selve hovedsaken er det fremmede, nye og helt mirakuløse som skjer med dem og ved dem. Maria og Elisabeth er to førstegangs-

fødende som finner et helt vanlig fellesskap med hverandre i en uventet og omveltende livsfase. Samtidig er barna de får så spesielle at hele deres liv og ettermæle får kosmiske dimensjoner.

Slik kan advents- og juletiden også være. Fylt av helt alminnelige besøk, gaver og oppgaver. Og samtidig en tid for å be og søke etter vår oppgave, våre gaver, enkeltvis og som kirke. Vi forbereder oss på besøk fra den høye gjest. Kirken vender gradvis oppmerksomheten mot de menneskelige og tekstlige forbildene som beredte vei for den lille, store, som stadig gjester oss som en sloppgang.

Visitation av Rogier van der Weyden, mellom 1435 og 1440. Dette er et mer typisk bilde, hvor fokus er på hengivenheten mellom de to kvinnene. Hentet fra: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Rogier_van_der_Weyden_-_Visitation_-_WGA25716.jpg.

Tekstgjennomganger

Nyttårsdag / Jesu navnedag

søndag 1. januar 2023

4 Mos 6,22–27 Velsignelsen
Fil 2,5–11 Navnet over alle navn
Luk 2,21 Han fikk navnet Jesus

*Denne tekstgjennomgangen har vært trykket tidligere i
Nytt norsk kirkeblad nummer 5, 2019.*

Kirkeårsdagen

Jesu navnedag er en interessant dag når man ser på den rent tidsmessig. På den ene side er det den første dagen i det nye året for folk flest, men på den annen side har man i kirken hatt et nytt år i en stund allerede, da det gamle kirkeåret ble avsluttet på Domssøndag, 24.11, og et nytt begynte den første søndag i advent, 1.12. Ofte vil man prøve å fremheve begge deler. Det er en vei å gå som er gangbar, men man har også mulighet til å rendyrke Jesu navnedag som en dag i kirkeåret, og ikke som «dagen etter nyttårsaften». Hvilken vei man velger å gå i dette spørsmålet får være opp til den enkelte, men denne tekstgjennomgangen vil etterstrebe å se dagen som den er i kirkeåret.

Om evangelieteksten

Evangelieteksten som er satt opp denne dagen er iøynefallende kort, med bare ett vers fra Lukas-evangeliet: «Da åtte dager var gått og han skulle omskjæres, fikk han navnet Jesus, det som engelen hadde gitt ham før han ble unnfanget i mors liv.»

Dette peker litt over ni måneder tilbake i tid; til fortellings-
teksten på Maria budskapsdag da engelen Gabriel gav Maria

bud om at hun skulle føde en sønn. Man finner denne fortellingen i Lukas 1: Engelen kom inn til henne og sa: «Vær hilset, du som har fått nåde! Herren er med deg!» Hun ble forskrekket over engelens ord og undret seg over hva denne hilsenen skulle bety. Men engelen sa til henne: «Frykt ikke, Maria! For du har funnet nåde hos Gud. Hør! Du skal bli med barn og føde en sønn, og du skal gi ham navnet Jesus.

Man kan også ta dette opp ved å bruke Matt 1, 18-25 som fortellingstekst denne søndagen, og bruke fortellerteksten for å skape sammenhengen mellom Jesu unnfangelse og hans navnedag. Å koble disse to hendelsene ved å peke bakover til Maria budskapsdag kan også være en fin måte å tydeliggjøre for menigheten sammenhengen og dynamikken i kirkeåret, noe som folk ellers kanskje ikke er bevisst eller ikke gjøres bevisst.

Hvis vi går språklig enkelt til verks teksten og ser på navnet Jesus, så kommer det som en avledning av det latinske *Iesus*, som er en translitterasjon av det greske *Ιησους*, som vi ser når vi går i grunnteksten («...και εκληθη το ὄνομα αυτου Ιησους...»). Dette igjen er en gjengivelse av det hebraiske יהושע, *Jeshua*, som på norsk også finnes i formen av navnet «Josva». Vanligvis sies det at navnets etymologi er «Gud er frelse» eller «Gud frelser». Dette er et tema som man kan gå inn i: Navnet som kommer fra Gud selv og forkynner til oss at Jesus er vår frelser. Da har også man flere strenger å spille på i form av salmevalg.

På Jesu navnedag kan det være et godt grep å rette fokuset ikke bare mot guddommen, men også den han er i relasjon til, altså mennesket: Vi som enkeltmennesker og som gruppe. Det er selvsagt ikke i seg selv en dårlig ting å ha et tydelig fokus på Jesus denne dagen, men hvorfor er det viktig at Jesus ble født? Hvorfor er navnet hans viktig? Hvilken relevans har det for oss? En ting man kan fremheve er at som Guds sønn fikk et navn, har også vi fått det. Man leser for eksempel i Jesaja 43,1:

Og nå, så sier Herren, som skapte deg, Jakob, som formet deg, Israel: Vær ikke redd! Jeg har løst deg ut, jeg har kalt deg ved navn, du er min.

Man skal selvsagt være varsom med å applisere GT-tekster hist og pist, men som Gud utvalgte Jakob og Israel er også vi utvalgt. Kalt ved navn, som det står. Da blir det ikke bare fokus på det utenfor oss selv, men også på det som er aktuelt for oss.

Nettopp her kan man knytte inn tema som er aktuelle for våre liv. Hva betyr det at vi er kalt? Hva kaller Gud oss til? Ofte har ordet «kall» et høytidelig preg over seg. Man knytter det for eksempel til yrker. I en tid hvor vi ofte har det med å gå fra en jobb til en annen gjennom livet, kan vi tenke oss hva vårt kall er? Kall kan, men behøver ikke å bare bety yrke. Den lutherske kallstanken innebærer en omfavnelser av hele ens liv som et kall. Dette var i opprør mot middelalderens oppfattelse av kallet. Guds kall, *vocatio Dei*, innebar før reformasjonen at man ble kalt ut av det vanlige livet og inn i et liv i kirkens, og dermed Guds, tjeneste, enten som geistlig eller ved å gå i kloster. Vanlig arbeid ble sett på som noe nedrig og ydmykende - noe som egentlig var ment for de som var ens åndelige, og ofte sosialt, underordnede. Ekke kristne, så å si, ville vie seg til tjeneste for Gud innenfor kirkens og klostrenes rammer. Reformatorene i alminnelighet, og Luther i særdeleshet, tok et oppgjør med denne tanken. I stedet for å skjærme seg for omverdenen, skulle den kristne gå inn i den og tjene Gud i verden. Dette kan på den ene side ses på som en alminneliggjøring av det sakrale, men også som en sakralisering av det allmenne. Ethvert ærlig arbeid som den kristne står i er en del av hans kall – Gud kaller sitt folk til tjeneste for seg og for mennesker i mangfoldige former. Enhver måte man ærer den oppgaven på, blir å følge Guds kall. Man behøver ikke være prest, biskop, pave, nonne eller munk – alle er kalt til tjeneste i verden. Man kan denne dagen fremheve nettopp det hellige i det hverdagslige, fordi Gud har kalt oss til et hellig liv midt i verden.

Teksten er spennende selv om den er kort. Den innbyr til forskjellige refleksjoner og vinklinger. Man ser et tydelig fokus på Jesus, men man har også mulighet til å inkludere oss som mennesker inn i det hele. For vi er kalt ved navn og vi tilhører Gud.

Salmeforslag

086 – Navnet Jesus blekner aldri

083 – Saligheten er oss nær

348 – Born av nåden, høyr no alle 335 – Gud sønn er kommet til
oss ned 154 – Sion, pris din saliggjører

434 – Det er navnet ditt jeg roper

Kristi åpenbaringsdag

søndag 8. januar 2023

Jes 60, 1-6 Herrens herlighet over deg

Ef 3,1-7 Kristi mysterium

Matt 2,1-12 Vismennene hyller Jesus

Søndagens tekststrekke begynner med en tekst fra Jesaja. Teksten forteller om YHWH, og bruker metaforer som «lys», «soloppgang» og «løft blikket». Søndagens prekentekest handler om de tre vise menn som følger en stjerne. Det kan derfor være en fruktbar inngang å begynne med teksten fra Jesaja, når vi senere skal snakke om prekentekest. Jeg begynner derfor med en gjennomgang av Jesaja-teksten, før jeg skriver om prekentekest fra Matteus.

Gjennomgang av teksten

I den ene av søndagens tekster kan vi lese YHWH si «Ta vare på det som er rett, gjør det som er rettferdig», samtidig sies det at YHWH er som far og mor for sitt folk. Tekstens overskrift heter «Jerusalems herlige fremtid» og er en tekst som er ment for søndag 8. januar. Vi er fortsatt inne i en måned som er kald, mørk og strevsom. Det kan være vanskelig å se en «herlig fremtid» slik verdensbildet er i dag.

Når jeg leser denne teksten er det mange tanker som svirrer i hodet. Tankene svirrer rundt ord som «herlige fremtid». «Håp» «rettferd» «rett». Slik verden har utviklet seg i 2022, kan man knytte dette håpet til en fremtid i året som kommer. Med ord som håp, rettferd og rett kan man håpe at vi kan se lyset komme, at vi som mennesker skal samle oss som et folkeslag og få oppleve

denne soloppgangen, dette lyset. At vi kan få oppleve Herren som vår far og som vår mor og at vi får et håp og mot til å gjøre det som er rett.

Krigen i Ukraina og kvinner som er undertrykt i Iran, rasisme som eksisterer i Norge, og i verden. Med alt mørket som vi har, som dekker over oss, så har vi behov for å se disse lysglimtene. Å oppleve noe som er større enn oss selv, at vi kjemper for noe som er større enn oss selv.

«Reis deg, bli lys»

«Folkeslag skal gå mot ditt lys, konger gå mot din soloppgang».

«Løft blikket, se deg omkring»

Dette er tre setninger fra tre av versene i teksten. Dette er ord jeg tenker på.

Noe av det jeg syns er finest i verden, er soloppganger på en tidlig sommerdag. Himmelen er fylt av nyanser av farger. Øverste delen av himmelen er mørkeblå, som et hint av natten som har vært. Du ser blånyansene blir lysere og kanskje skimter over til en rosafarget himmel. Kanskje er det en liten sky på himmelen som har en fasong som kan minne deg om noe fra barndommen, som får smilet ditt til å trekke på seg. Og i horisonten, så kan du ikke se solen direkte, men du vet den er der, og du vet den er på vei opp hvert øyeblikk. Du hører fuglene våkner til liv, dyrelivet rundt deg har begynt å våkne. Du er kanskje litt kald rett før solen står opp, men når de første solstrålene kommer opp over horisonten, og det som er igjen av mørkeblå himmel, nå har fått en lysere farge. Du kjenner solstrålene treffe huden og du får en ro i kroppen. Mørket er over og solen er her og du kjenner at det er godt.

Å se på en soloppgang, gjør at jeg føler meg utrolig bra. Å kunne løfte blikket, å se alt som våkner til liv, får meg til å føle meg utrolig heldig. Det er en påminnelse om hvor viktig lyset er for at vi skal våkne. Ikke bare mennesker, men planter, dyreliv, til og med biler og busser er i gang når solen står opp.

Søndagens prekentekst

Når dagen er begynt, har vi muligheten til å gjøre det som er rett og rettferdig for dagen som kommer. I evangelieteksten til Matteus hører vi om de vismenn som kom fra Østen til Jerusalem for å hylle ham, men i en drøm ble de varslet om å ikke dra tilbake til Kong Herodes for å melde i fra hvor Jesus befant seg. Gjorde de det rette ved å trosse en konge? En konge som potensielt kan gå etter dem neste gang de velger å reise tilbake til Jerusalem? Hvis man trosser en øverste makt i et land i dag, hvilke konsekvenser kan man bli møtt med i dag, som man ikke ble tidligere? I dag er det lettere å spore opp mennesker, via digitale spor og hjelpemidler. Man må flykte for livet, hvis man trosser øverste makter som føler seg truet eller krenket. Det at de vismenn ikke så i fra til kong Herodes ser jeg på som et enormt mot, og en enorm tillit. De visste at de har snakket med en konge, men de visste også at de nettopp hadde møtt jødernes konge! De fulgte en stjerne, de møtte sitt lys og de fikk et varsel om å ikke dra tilbake til Herodes. De fulgte sitt kall, fordi de hadde nettopp møtt Kongen selv.

Kanskje vi som mennesker i dag er nødt til å bli flinkere til å stoppe opp, og se hva vi har rundt oss, hvem vi har rundt oss. Hvordan behandler vi oss selv, hverandre og vår egen klode? Det finnes bare en av meg, en av deg, og en klode. Vi må bli flinkere å se lyset, se soloppgangen. Se det som gir oss den følelsen som solen gir når varmen treffer huden vår og vi kjenner det på kroppen. Du var kald, og nå kjenner du varmen og det føles godt.

Vi må bli flinkere til å se hva vi har fått av Herren og hva vi har fått av Jesus og minne oss selv på dette.

Salmeforslag

Hentet fra Norsk hymnologisk forening

90 – Deilig er den himmelblå

77 – Du ord frå alle æver

92 – Den store stjerna som steig i aust

2. søndag i åpenbaringstiden

15. januar 2023

Jes 42,1-6 Herrens tjener, et lys for folket
Apg 18,24-19,7 Johannesdåpen og kristen dåp
Matt 3,13-17 Jesus blir døpt

Jesu dåp og kristen dåp

Fortellingen om Jesu dåp står sentralt i evangelienes fortellinger om Jesu liv. Hendelsen er gjengitt i alle de tre synoptiske evangeliene, mens også den fjerde evangelist viser kjennskap til dåpshendelsen gjennom det utsagnet han legger i Johans døperens munn: «Jeg så Ånden dale ned fra himmelen som en due, og den ble værende over ham» (Joh 1,32).

Det er mitt inntrykk at teksten om Jesu dåp i liten grad brukes som en dåpsteologisk tekst i vår tradisjon. En gjennomgang av dåpssalmene i Norsk salmebok viser knapt en eneste henvisning til Jesu dåp, med unntak av ett vers i Elias Blix' «Anden over vatnet sveiv» (N13 583 v.2). Når det prekes over teksten, er det vel helst de kristologiske motivene som utnyttes. Søndagens plassering i åpenbaringstiden trekker også i samme retning: Ved dåpen åpenbares Jesu unike forhold til Gud som sin Far, og innvies til sitt virke i synderes sted.

I oldkirken var fortellingen om Jesu dåp derimot en viktig dåpstekst, og også Luther bruker Jesu dåp som et motiv i sin dåpsteologi. Etter min mening representerer derfor tekstene om Jesu dåp en utnyttet ressurs for forkynnelse om dåpen. Denne søndagen gir predikantene mulighet til å gjøre noe med det.

Lest som en dåpsteologisk tekst ser vi at de fleste motiv som gjerne knyttet til kristen dåp, er til stede. Som kristen dåp var den dåp Jesus ble døpt med, en dåp til syndenes forlatelse. Som kristen dåp skjer til «Faderens, Sønnens og Den hellige ånds navn», er Jesu dåp kjennetegnet av Jesu fellesskap med sin himmelske Far og med Ånden. Som kristen dåp knyttes til meddelelsen av Ånden, slik kommer Ånden ned over Jesus.

Nettopp åndsmeddelelsen markerer for øvrig det nye ved kristen dåp sammenliknet med Johannes-dåpen. Dette er en forskjell som kommer til uttrykk i teksten fra Apg 18,24–19,7, der det er meddelelsen av Ånden som markerer forskjellen mellom Johannes-dåpen og kristen dåp. Dette svarer til forskjellen mellom døperen Johannes og Jesus som uttrykkes ved døperens egne ord: «Jeg døper dere med vann til omvendelse. Men han som kommer etter meg (...) skal døpe dere med Den hellige ånd og ild» (Matt 3,11).

Å dele skjebnefellesskap med Jesus

Det som fremfor alt knytter vanndåpen og åndsdaopen sammen, er at han som skulle døpe med ånd, selv ble døpt med vann. Når kristne døpes i vann slik som Jesus, handler det ikke bare om å følge hans eksempel, men om å dele et skjebnefellesskap. Som det heter i innledningen til dåpsliturgien: «I dåpen tar Gud imot oss og forener oss med den korsfestede og oppstandne Jesus Kristus». Det bibelske grunnlaget for dette finner vi ikke minst hos Paulus i Romerbrevet:

«Eller vet dere ikke at alle vi som ble døpt til Kristus Jesus, ble døpt til hans død? Vi ble begravet med ham da vi ble døpt med denne dåpen til døden. Og som Kristus ble reist opp fra de døde ved sin Fars herlighet, skal også vi vandre i et nytt liv. Har vi vokst sammen med Kristus i en død som er lik hans, skal vi være ett med ham i en oppstandelse som er lik hans» (Rom 6,3–5).

Å bli døpt er å bli ett med Jesus i hans død og oppstandelse. Det handler om å legge synden og det som ødelegger bak seg, og stå

opp til det nye livet i Jesu etterfølgelse. Slik dåpen for Jesus var en innvielse til hans offentlige virke, er dåpen for den kristne en innvielse til et liv i etterfølgelse og disippelskap. Og i dåpen ligger et løfte om at døden ikke skal få det siste ord, men at vi som Jesus en dag skal reises opp fra de døde.

Forholdet mellom Jesu dåp og vår dåp er på mange måter uttrykk for det Luther kalte «det salige bytte»: Mens Jesus lar seg døpe med synderes dåp og tar syndens følger på seg selv, får vi del i syndenes forlatelse og del i det liv som overvinner døden.

Dåp og rettferdighet

Et interessant trekk ved teksten om Jesu dåp, er for øvrig bruken av begrepet rettferdighet. «La det nå skje! Dette må vi gjøre for å oppfylle all rettferdighet,» sier Jesus som svar på døperens vegring. Hva slags rettferdighet er det snakk om? I alle fall ikke rettferdighet i betydningen rettferdig fordeling av skyld og ansvar. I evangeliens perspektiv var det slett ikke «rettferdig» at Jesus skulle døpes med en omvendelsesdåp og innvies til en tjeneste som førte ham til korset. Tvert om er det nærliggende å tolke dette som et uttrykk for den Guds rettferdighet som ifølge Paulus åpenbares i evangeliet (Rom 1,17). Dette er uttrykk for at Gud ikke bare krever rettferdighet, men selv gjenoppretter rett og rettferdighet og er den som «rettferdiggjør den ugudelige» (Rom 4,5).

Dette er et motiv som knytter forbindelsen mellom dåpsteksten og den gammeltestamentlige teksten fra Jes 42,1-6. Både røsten fra himmelen og Åndens komme i dåpsteksten er nettopp et ekko av denne teksten, som dermed får en kristologisk fortolkning: «Se, min tjener, som jeg støtter, min utvalgte, i ham har jeg min glede. Jeg har lagt min Ånd på ham, han skal føre retten ut til folkeslagene» (v. 1). Her er tjenerens oppgave nettopp å skape rett, ja hans oppdrag er ikke fullført «før han har satt retten igjennom på jorden» (v. 4). Hva dette blant annet kan innebære, konkretiseres i v. 7, som dessverre ikke er tatt med i utdraget som inngår i tekstrekken: «... for å åpne blindes øyne og føre fanger ut av fengselet, dem som sitter i mørke, ut fra fangehullet.»

Som blant andre Jürgen Moltmann har påpekt, er objektet for Guds rettferdighet både synderen og den som rammes av synderenes urettferdige gjerninger. Jesus solidariserer seg med *synderen* ved å la seg døpe med Johannes' omvendelsesdåp til syndenes forlatelse. Han solidariserer seg med syndens *ofre* gjennom selv å bli et offer for syndige menneskers handlinger gjennom sin lidelse og død. Ja, han ikke bare solidariserer seg, men han *skaper rett og rettferdighet*: gjennom ta på seg synderenes synd, og gjennom å gjenopprette den rettferdighet som synden har ødelagt.

Når mennesker i dag døpes «til Herren Jesu navn» (Apg 19,5) blir de selv en del av dette: Tilgitte, oppreiste mennesker som kalles til å ta del i Jesu gjerning med å skape rett og rettferdighet i verden.

Til prekenen

Tekstene gir anledning til å koble dåpsteologien sammen med åpenbaringstidens kristologiske fokus. Dette kan naturligvis gripes an på ulike måter, også avhengig av hva slags forsamling som kan forventes den aktuelle gudstjenesten.

Et viktig poeng er at dåp aldri må bli noe «spesialtema» som man snakker om en sjelden gang eller ved spesielle anledninger. I dåpen samles egentlig alle aspekter i den kristne tro. Å snakke om dåp er å snakke om det sentrale i troen. Å snakke om det sentrale i troen er å snakke om dåp. Og ingenting er mer sentralt enn Jesus Kristus selv. Dåpsforkynnelsen kan man derfor gjerne samle om det sentrale kristologiske poeng: Å døpes er å døpes til Kristus, slik han lot seg døpe for vår skyld.

Et motiv som kan være spennende å utfolde, er rettferdighetsmotivet. Man kan for eksempel ta utgangspunkt i Jesu ord til døperen om at det som skjer må gjøres «for å oppfylle all rettferdighet». Hvordan er det rettferdig at Jesus døpes, og hvordan fører det til rettferdighet både for syndere og for ofrene for synden? Og hvordan kan den som døpes til Jesus selv være med å kjempe for rett og rettferdighet?

Salmeforslag

99 – Jesus från Nasaret går här fram

583 – Anden over vatnet sveiv

590 – En stor og mektig gave

676 – Du åpner døren for sitt rikes komme

737 – Herre, du vandrer forsoningens vei

101 – Kristus er verdens lys

3. søndag i åpenbaringstiden

søndag 22. januar 2022

1 Mos 1,26-31 Mann og kvinne i Guds bilde
Åp 21, 1-6 En ny himmel og en ny jord
Joh 2,1-11 Bryllupet i Kana

Det er 3. Søndag i openberringstida. Dei vise har hylla Jesusbarnet som ein konge (Matt 2), Johannes har døypt Jesus (Matt 3), og no: Jesu første teikn, i eit bryllaup i Kana (Joh 2). Gjennom openberringstida, frå søndag til søndag, veks Jesus opp og blir raskt vaksen. I søndagens tekst frå Johannesevangeliet tek Jesus til med si gjerning, og Jesu mor er med. Akkurat som den himmelske stemma ved Jesu dåp vedkjenner seg sonen, så kjenner ho sonen sin identitet. Det er i alle fall ho som set i gang Jesu aksjon: vatn som blir til vin. Kva med dei andre tekstane til søndagen? Alle tekstane har element som kan koplast til ekteskap og bryllaup. Teksten frå Det gamle testamente er frå skapinga. Gud skaper mennesket i sitt bilete, til mann og kvinne (1 Mos 26). I kristen tradisjon har tolkingar av denne teksten gitt innhald til forståing av ekteskapet. Den andre leseteksten er frå Openberringa og skildrar det nye Jerusalem, «gjord i stand lik ei brur som er pynta for sin brudgom.» (Op 21). Der evangelieteksta fortel om Jesu herlegdom som vert openberra i eit bryllaup, spelar også dei andre tekstane opp innhald til motivkretsen ekteskap, brur og brudgom. Så er altså ulike ekteskapsmotiv ein slags tråd gjennom bibeltekstane, og vi kan konstruera ei linje frå skapinga av mennesket til Jesus som brudgom. Men kva med brura? Kanskje er det tilstrekkeleg å halda seg til vinunderet i Kana denne søndagen, men for den som likar metaforar, og er villig til å setje bibeltekstane i spel, kan det blir ein ganske spanande tekstvev denne søndagen. Men heilt enkel er den ikkje.

Skapningshistoria

La meg begynna med skapingshistoria (1 Mos 1,26–31). Og Gud skapte dei til mann og kvinne. I sitt bilete skapte han dei (1,27). Den første mannen og kvinna vart ikkje fødd av ei menneskemor, men av Guds ord. Og Gud såg at det var godt. I den grad denne skapingsteksten har gitt innhald til forståing av ekteskap, så er det knytta til barneproduksjon, altså oppdraget om å fylle jorda og bli mange (1,28). I samlesing med Edenforteljinga finn mange ei grunnleggjande skaparordning mellom kjønna i desse tekstane. Og denne gudgitte skaparordninga får konsekvensar for kven som skal kunna utøve autoritet. Etter mi lesing er hierarkiet i skaparordninga gjeven mellom mennesket og dyra. Menneska er sett til å råda over fiskar og dyr. Gud såg at det var svært godt. I Salme 8 er skaparordninga oppsummert slik: Gud krona mennesket med herlegdom og ære (Sal 8,6). Men sjølv om tanken var god, så gjekk det ikkje så godt likevel. Menneska var ulydige. Forbanninga i 1 Mos 3,16–18 speglar velsigningane frå 1 Mos 1,28: Å føde barn vil skje med smerte, og når jorda skal dyrkast, vil ho yta motstand. Og det er under desse kåra at brur og brudgom sameinast. Også i Kana.

Søndagens evangelietekst

Og det er her vi er i søndagens evangelietekst. Det er bryllaupsfest i Kana, men det handlar ikkje om brur og brudgom. Eller, kanskje er det nettopp det det gjer? Dramaet utspelar seg mellom gjestene, og Maria er sentral. Ho vert ikkje nemnt med namn, berre i relasjon til Jesus. Ho er «Jesu mor» (Joh 2,1). Og det er ho som set i gang handlinga. «Dei har ikkje meir vin», seier mora og «Kva vil du meg, kvinne?», svarar sonen. Den knappe dialogen mellom dei to har vekt ein del undring. Også i mine øyre høyrest «kvinne» framandgjerande ut. Set Jesus si eiga mor på plass? Mora kjenner sonen, men vil ikkje sonen kjennast ved mora? Jesu ord kan synast respektlause, for det å erstatte namn og identitet med det generiske «kvinne» er inga god utøving av makt. Det skaper usynleggjering. Likevel, det er verdt å ta inn over seg effekten av dialogen. Jesu mor er framleis subjekt. Men det er ikkje ho som skal synast. Ho peikar på sonen.

Jesu hevdar at timen ikkje er komen, men så er timen der likevel. Mora veit kva ho talar om, og instruerer tenarane. «Det han seier dykk, skal de gjera» (Joh 2,5). Jesu mor har ei god mors mynde. Og både tenarane og Jesus agerer. Men sjølv mirakelet skjer på Jesu befaling. Tenarane fyller heile seks vasskar til randa med vatn. Det er store kar det er tale om, og lesaren får vite at dei rommar to eller tre anker. Idet dei auser opp, er det blitt til den beste vin. Kjøkemeisteren ropar på brudgommen: «Du har gøymt den gode vinen til no!» (Joh 2,10). Her sluttar teiknhandlinga. Jesu herlegdom har vorte openberra. Tenarane visste kvar vinen kom frå. Og læresveinane trudde. Og vinen var god.

Der forteljninga viser til brudgommen i bryllaupet, kan ein også tolke inn eit slags hint til den lesaren som også kjenner Jesu identitet. Allereie i det følgjande kapittelet kan vi lese at døyparen Johannes omtalar Jesus som nettopp brudgommen. Brudgommens røyst vekkjer glede (Joh 3,29). Også dei andre evangelistane understrekar gleden over brudgommens nærvær: «Kan de få bryllaupsgjestene til å fasta medan brudgommen er hos dei?» svara Jesus (Luk 5,34).

Kva med brura?

Men kva med brura? I evangelia sine bryllaupsmetaforar kan det nokre gonger sjå ut til å mangla ein viktig aktør: Brura. Vi må her innoft leseteksten frå Johannes Openberring, som omtalar både brur og brudgom. For i visjonen om ein ny himmel og ein ny jord, er også byen fornya: «Og eg såg den heilage byen, det nye Jerusalem, koma ned frå himmelen, frå Gud, gjord i stand lik ei brur som er pynta for sin brudgom.» (Op 21,2). Brur og brudgom er forbundne med fest og glede! Samtidig har metaforen «Jerusalem er brur» eit større bakteppe. Feminisering av byar er eit vanleg grep i Bibelen, og metaforen «Jerusalem» eller «Sion er kvinne» har bakgrunn i både profetlitteraturen og dei poetiske bøkene (td. Jes 51, Klag 1). I Det gamle testamente har ekteskapsmetaforar både positivt og negativt forteikn: Gud har valt ut Jerusalem. Sion har vore utru. Jerusalem er ei enke. Har Gud forlate Sion? Vi anar ei fordøming av byens innbyggjarar,

men det er ikkje til å kome i frå at desse bileta også gir næring til stigmatisering av særleg den kvinnelege delen av desse. Men nei, Gud har ikkje gløymt. I visjonen høyrer vi trøystande ord: Jerusalem er pynta og klargjort for sin brudgom. Gud skal bu hos menneska (Op 21,3). «Eg vil gje den tørste å drikka av kjelda med livsens vatn som gåve» (Op 21,6). Orda om livsens vatn er eit ekko av Johannesevangeliet. I Joh 4 byr Jesus den samaritanske kvinna, ho som nettopp manglar ein brudgom, dette levande vatnet. Jesus er som ein brudgom å rekna, og det fortener ein fest med god vin! Og no er vi tilbake i bryllaupsfesten. Sett frå eit maktkritisk perspektiv kan ekteskap og bryllaup vere krevjande metaforar. For metaforen er henta frå ein kontekst der ekteskap gjerne kan handla om kjærleik og glede, men ikkje nødvendigvis eit forbund mellom to likeverdige partnarar. Så kanskje skal vi raskt supplera metaforen «kyrkja er Kristi brur» med «kyrkja er bryllaupsgjest». Ein metafor utelukkar ikkje ein annan. Og denne brudgommen inviterer til fest, om du er brur eller gjest! Når det er sagt, kan vi jo vende tilbake til skapinga av mennesket.

Skapningshistoria og bryllaupet

Korleis let vi skapingshistoria inngå i denne veven? Lat oss tenkja oss at kvinna og mannen, skapt til å råda saman, nettopp får si fullending gjennom mora og sonen. For er ikkje også Kristus også ein slags ny Adam?

I den lutherske tradisjonen er Maria si rolle hovudsakleg knytt til bebudelsen og Jesu fødsel. Men her er meir å hente. I forordet til boka *Jomfru Maria* (1996) formulerte Jacob Jervell seg slik: «Vi kan mene, tro og tenke om henne som vi vil. Men det er umulig å komme forbi at hun er den vakreste og viktigste kvinneskapning i historien. Ingen annan har hatt en tilsvarende betydning for menneskers tro, liv og kjærlighet».

Maria, som kvinne og mor, symboliserer ikkje berre alle kvinner. Ho er også førebilete for alle som trur. Maria samlar heile kyrkja under si kappe. På den måten er ho ei brur, i forbøn for kyrkja, som ventar på sin brudgom. Som lengtar etter ein god fest.

La meg runda av. «Jeg tror på jordens forvandling», «en evighet av glede, da alt det vakre her blir løftet i Guds klarhet, og stråler bedre der», skriv Eivind Skeie i ein salme (No 899). I fortellinga om vinunderet kjem den beste vinen til slutt. Om vi vil, kan vi la dette vere eit bilete på ei fornya jord som skal overgå denne. Der ingen skal herska over andre. I denne framtidvisjonen er Jesus både konge og brudgom som byr opp til dans. Og kyrkja ho lengtar og ventar.

Salmeforslag

- 103 – Det finnes en dyrebar rose
- 129 – Lovsangen toner
- 490 – Salige visshet
- 899 – Jeg tror på jordens forvandling

4. søndag i åpenbaringstiden

29. januar 2022

Salme 146, 1-10 Herren åpner de blindes øyne
Rom 16, 25-27 Mysteriet er kommet for dagen
Luk 18,35-43 Den blinde ved Jeriko

Vi roper!

Noen ganger skjer et under, men de aller fleste ganger skjer det ikke. Likevel roper vi om hjelp. Vi roper for oss selv, vi roper for våre kjære, vi roper for de som rammes av krig, vi roper for de fattige og husløse, vi roper for jorda vår, vi roper! Noen ganger roper vi høyt. Ofte er våre rop ikke mer enn et stille sukk.

Kyrie Eleison

I kirkene våre roper vi hver søndag. *Kyrie eleison!* Eller kanskje er det en solid overdrivelse å kalle det et rop. Tidvis er vi mer opptatt av hvilken melodilinje vi skal velge for Kyrie-ropet, enn at det faktisk er et rop som synges ut. Ofte ligner det vel svært lite på et rop, når vi pent synger vårt Kyrie eleison. Men; *Kyrie eleison* er ropet til den blinde mannen utenfor Jeriko. Denne søndagen er dette vår tekst. I parallelteksten hos Matteus kommer dette kanskje tydeligst frem. I Bibeloversettelsen fra 1978 står det i Matteus 20,30 b; «Herre, du Davids sønn, miskunn deg over oss». I 2011 oversettelsen er dette oversatt med; «Ha barmhjertighet med oss, Herre, du Davids sønn!» Det er den blindes rop som er blitt gjort til liturgi. En blind mann som sitter i veikanten og hører at noen kommer forbi. Han spør hvem det er. Folk svarer at det er Jesus fra Nasaret som passerer. Da begynner den blinde å rope. Han roper høyt! Så høyt at folk skjenner på han. De gir mannen en oppstrekk. Den blinde mannen gir seg ikke før Jesus

hører han, og kommer til han. Han roper; Kyrie eleison! Han ber om hjelp. Han håper at Jesus, som passerer, er en som kan hjelpe. Hans rop er blitt en del av vårt liturgiske språk.

Men roper vi egentlig?

Hva er det vi roper til Gud om? Denne søndagen utfordres vi til å snakke sant om den urett som skjer. I teksten fra GT, Salme 146 slår salmisten fast at Gud hjelper de undertrykte, gir mat til de som sulter, setter fri den som er bundet, gir de blinde synet, reiser de nedbygde opp, verner innflyttere, holder enker og farløse oppe. Når vi ser på den verden vi kjenner, så vet vi at salmistens optimisme ikke stemmer med det vi ser rundt oss. Samtidig er dette det håpet vi bærer på, at en dag skal all urett forsvinne. En dag skal det skje! En dag skal de sultne få mat, en dag skal de undertrykte få hjelp, en dag skal mennesker settes fri. Men den dagen er ikke her nå. Det ser vi. Enn så lenge er det vår oppgave å rope ut at urett fortsatt skjer. Det er vår oppgave å snakke sant om livet. Det er vår oppgave å snakke sant om synd. Når et menneske utsettes for andres urett, så er det mot Guds vilje.

Rop om urett i Tromsø

I Tromsø markerer vi hvert år messe for verdighet i november. Vi har gjennom årene utformet vår egen liturgi, og en viktig del av gudstjenesten vår er det vi kaller for *rop*. Her fortelles sannheten om den ondskap som skjer. Om barn som misbrukes av folk de stoler på, om jenter som voldtas i krig, om familier som i årevis lever med vold, før den voldsutsatte endelig kommer seg fri. Ondskap er en del av livet vi lever. Dette må vi våge å si høyt, eller rope ut. Også vender vi oss til Gud, vår himmelske forelder, med vårt rop. Vårt rop, blir også vårt håp! Et håp om at menneskeheten skal forandre seg. Et håp om at de som utsettes for urett skal få sin oppreisning. Et håp om at godhet og kjærlighet skal seire over det vonde. Håp for oss selv og våre liv. Håp for andre og deres liv.

Kampen mellom kreftene

I mange av de gamle nordnorske sagnene så finner vi et kampmotiv. Det foregår en kamp mellom krefter. Det er de vonde krefter og de gode krefter som møtes. *Hinkaren* og *Vårherre*,

er ofte de navngitte krefter som møtes til kamp. I alle de gamle sagnene så er det de gode kreftene som vinner. Det samme finner vi en folkeeventyrene våre. Det gode vinner over det vonde. I mye av fantasy-litteraturen finner vi det samme. De gode kreftene vinner over de onde.

Håpet

Håpet om at rettferdighet og godhet en dag skal seire, er et allment håp. I vår kristne kontekst er dette vårt håp; at Gud er godhet. At Guds kjærlighet er sterkere enn all ondskap. Noen ganger glemmer vi å rope til Gud om den ondskap vi ser og erfarer. Kanskje tenker det sekulariserte mennesket at det ikke er noen vits i å rope. Gud hører ikke likevel. Men mannen i veikanten han ropte. Selv om han satt der, utsatt for skjenn og hysjing, så fortsatte han å rope. Han uttrykte et sterkt håp om forvandling!

Eivind Skeie setter ord på håpet i denne salmen:

*Jeg tror på jordens forvandling
En gang, en tid, et sted
En fremtid hvor Guds himmel, til jorden senkes ned
En evighet av glede, da alt det vakre her
Blir løftet i Guds klarhet, og stråler bedre der*

Noen ganger skjer et under, men de aller fleste ganger skjer det ikke!

La oss likevel ikke slutte å rope sant om urett!

La oss holde frem håpet!

Kyrie eleison!

Salmeforslag

440 – Kom, kom og hør

448 – Midt i alt det meningsløse

731 – Jeg folder mine hender små

738 – Noen må våke i verdens natt

976.1-7 – Kyrie eleison

899 – Jeg tror på jordens forvandling

Forslag til solist innslag denne dagen:

En dag skal rettferdigheten seire – Bjørn Eidsvåg

Kyndelsmesse

torsdag 2. februar 2023

1 Sam 1,21-28 Hanna får Samuel

1 Joh 1,1-4 Livets ord

Luk 2,22-40 Jesus blir båret frem i tempelet

Dagen

Kyndelsmesse er en viktig festdag i katolsk og ortodoks sammenheng, og feires 2. februar. Dagen er på fast dato. Som regel faller den i slutten av åpenbaringstiden, men kan komme i overgangen til fastetiden, ved tidlig påske. Dette er festen for Jesu fremstilling i templet (latin Praesentatio Domini), 40 dager etter fødselen. Etter Moseloven skal mor bringe offer til Herren i templet for å bli rituelt rensset, etter 40 dager hvis det er en sønn, 80 for en datter (3. Mos 12). Den førstefødte av hankjønn hører Herren til (2. Mos 13,1-16) – i Hannas tilfelle med Samuel helt bokstavelig (1. lesning).

Dagen kalles også Maria renselse, Purificatio Mariae, etter sin opprinnelige mening. Etter Moseloven er det mor som skal framstille seg og ofre for å bli rituelt ren etter fødsel; barnet er allerede omskåret og har fått navn. Den har dessuten et tredje navn, Missa Candelarum, fra en gammel romersk lysfest. Det er fra det navnet at ordet «kyndelsmesse» kommer. Dagen feires lite i vår kirke, men er etablert noen steder. I nettforum hvor pretekster diskuteres er det bare få innlegg om den gjennom mange år, som en illustrasjon på det.

Dagens bønn, Kyndelsmesse

Evige Gud, du skapte lyset og sendte din sønn som et lys for verden. Vi ber deg: Åpne våre øyne for din frelse, så vi som Hanna

og Maria kan takke og lovprise deg ved Jesus Kristus vår Herre, han som med deg og Den hellige ånd lever og råder, én sann Gud fra evighet til evighet. Amen.

Om teksten og konteksten.

Teksten kommer tidlig i Lukas' framstilling. Etter en kort innledning og hilsen forteller han i kapitel 1 om hvordan Elisabet får varsel om at Johannes skal bli født, deretter om budskapet til Maria om Jesu fødsel, så om hvordan Maria drar på besøk til Elisabet. Kapitlet avsluttes med Marias lovsang, fortellingen om Johannes' fødsel, og til slutt Sakarjas lovsang.

Lukas 2 starter med de berømte ordene: «Det skjedde i de dager at det gikk ut befaling fra keiser Augustus ...» (v.1-20) Så kommer ett eneste lite vers som omhandler Jesu navnedag på den åttende dagen etter fødselen. Deretter begynner vår tekst i vers 22.

Ifølge Word Biblical Commentary NT er det sannsynlig at versene 25-38 om Simeon og Anna er et senere tillegg i teksten, men at de likevel kan være fra Lukas' egen hånd og representere en revisjon, men muligens har de sitt opphav andre steder. (Det samme gjelder Magnificat (1,46-55) og Benedictus (1,67-79).) Da har en opprinnelig lukansk tekst vært 2,22-24+39, som gir god mening og sammenheng. Det er ikke andre kjente skriftlige kilder til fortellingen.

Lukas' noe omtrentlige omgang med grunnen til fremstillingen i templet, mors renselse eller sønnens «framstilling», kan da skyldes at han skriver primært for et ikke-jødisk publikum. Mer om det finnes i avsnittet «Sentrale ord og eksegetiske poeng ...» under.

Perikopen slik den nå står har fire tydelige deler:

Innledning, reisen til Jerusalem, inkl. bakgrunn for framstillingsritualet (22-24)

Fortellingen om Simeon (25-35), herunder Simeons lovsang (29-32)

Fortellingen om profeten Anna (36-38)

Hjemreisen til Nasaret (39-40)

Delene i prekanteksten bygger opp om hverandre slik at det gjøres tydelig at dette barnet er noe helt spesielt, kanskje særlig ved de to gamles roller og utsagn. Simeons lovsang åpner med de berømte ordene: «Herre, nå lar du din tjener fare herfra i fred, slik som du har lovet. For mine øyne har sett din frelse.» Anna lovpriser Gud og «forteller om barnet til alle som venter på frihet for Jerusalem».

Etter dagens perikope følger teksten om Jesus som tolvåring i templet (2,41-52), hvoretter Lukas hopper i tid helt til beretningen om Johannes døperens virke i ødemarken fra 3,1. Det tidfestes nøye, med referanse til hvem som var landshøvding, hvem som var keiser, og hvem som var overprester i Jerusalem da det skjedde. Bortimot 20 år har da passert uten omtale. Så dukker Jesus opp, nesten som i en bisetning, i 3,21: «Hele folket lot seg nå døpe, og Jesus ble også døpt.»

Der skifter det hele umiddelbart og kraftig: «Mens [Jesus] sto og ba, åpnet himmelen seg, Den hellige ånd kom ned over ham i skikkelse av en due, og en røst lød fra himmelen: 'Du er min Sønn, den elskede, i deg har jeg min glede'.» Dermed er scenen og programmet satt for Jesu offentlige virke. Fortellingen om det tar til for alvor i kapittel 4, etter at ættetavlen hans er behørig oppgitt i 3,23-38.

De andre tekstene, hver for seg og sammen

1. lesning, fra 1. Samuels bok, handler om Hanna, mor til Samuel, og om hvordan gutten blir innviet til Herren og til tempeltjeneste. Parallellen til og understrekingen av både Johannes' og Jesu «innvielse», for Jesu del i templet på den 40. dagen er slående, men samtidig ganske ulik dem (vi må vel gå ut fra at det samme skjedde med Johannes, men det har vi ikke kilder på).

2. lesning, fra 1. Johannes' brev, kobler det hele sammen og løfter perspektivet ytterligere: «Det som var fra begynnelsen, det vi har

hørt, det vi har sett med egne øyne, det vi så og som hendene våre tok på, det forkynner vi: livets ord.» Her gjøres det klart hvem Jesus egentlig er: Ordet og Livet «som var hos Far og ble åpenbart for oss.» Der er grunnlaget for fellesskap med hverandre og med Gud.

Sentrale ord og eksegetiske poenger i perikopen

Tekstbok for Den norske kirke redigerer starten på denne perikopen litt uvanlig kraftig.

Teksten slik NB11 har gjengitt den, lyder: «²² Da renselsestiden som Moseloven påla *dem*, var forbi, tok *de* ham med opp til Jerusalem for å bære ham fram for Herren. [...] ²⁴ *De* skulle også bringe det offeret som Herrens lov påbyr ...». Dette stemmer bra med den greske teksten, selv om den greske teksten er mindre tydelig:

Καὶ ὅτε ἐπλήσθησαν αἱ ἡμέραι τοῦ καθαρισμοῦ αὐτῶν κατὰ τὸν νόμον Μωϋσέως, ἀνήγαγον αὐτὸν εἰς Ἱεροσόλυμα παραστήσας τῷ κυρίῳ [...] καὶ τοῦ δοῦναι θυσίαν κατὰ τὸ εἰρημένον ἐν τῷ νόμῳ κυρίου.

Ordet αὐτῶν, «de, dem», i genitiv i v 22, har ingen tydelig referanse i teksten før og etter; den er vag om hvem «de» er. Av senere ordlyd i vers 24 er det *sannsynlig*, men ikke sikkert, at det er «foreldrene», men det kunne også vært mor og barn.

I *Tekstbok for Den norske kirke* har man derimot gått eksplisitt ut fra at det er foreldrene, og lar åpningen lyde: «Da renselsestiden som Moseloven påla *foreldrene*, var forbi, tok *de* ham med ...». Det er en utledning av grunnteksten som man godt kan mene er å tøye den eller å lese for mye inn.

Det er nemlig også upresist av Lukas (se «Teksten og konteksten», 4. avsnitt, over). Det var ikke et grammatisk flertall (verken «foreldrene» eller «mor og barn») som etter loven skulle framstille seg, bare mor. Samtidig er det klart at denne framstillingen av *mor* i templet *også* var en anledning til å framstille *barnet*. Det er godt mulig å lese slik at Lukas ser på

framstillingen som en felles familiesak, men grunnteksten er altså vag på det. NB11 beholder vagheten, mens Tekstboken fjerner den helt.

Til prekenen

Uansett eventuelle eksegetiske og grammatiske utfordringer, er det klart at dagen og tekstene slik de foreligger, handler om at Jesus blir «framstilt», hva nå det betyr i sammenhengen rent tekstlig-historisk. For oss er meningen klar: Jesu senere virke og betydning, hans frelseshistoriske plass om man vil, forberedes.

Det er epistelteksten som sier det klarest. Der rulles hele frelseshistorien opp, hele inkarnasjonens mening risses opp i hovedtrekk, og hensikten – fellesskapet med Far og Sønn, og med alle som står sammen med avsenderen i troen, presenteres.

Evangeliet er en slags «advent-tekst», eventuelt en slags «faste-tekst»; en tekst som profeterer om denne gutten og hva han skal bety; om at han skal frigjøre menneskene. Lesetekstene bygger tydelig opp om en slik lesning. Temaet blir at Gud frigjør, gjennom sin utvalgte, som er Sønnen.

Norsk salmebok nr. 67 (henvist under) er den eneste jeg kan finne med klare referanser til kyndelsmessens tekster, og jeg mener den bare *må* med på denne dagen. Den forteller om et sekelskifte, en ny verdensorden, med Guds frigjøring av sine skapninger. Se nest siste linje i alle versene: «Han [Simeon] har skoda Guds son, han er fri» (v.1), «Gud har gjesta oss no, vi er fri!» (v.2), og «Han har fridd oss av djupaste natt» (v.3).

Salmeforslag

Inngang – 101, Kristus er verdens lys

Mellom lesninger – 920, Herren er mitt lys og min frelse
(Evt. – 246, *Lyset skinner over jord, 2+2 vers*)

Før el. e. preken – 67, Guds frelse til verda er komen (*denne bør med uansett plass!*)

Credo – 979.1/2, Nikenum (*bør etter mitt syn brukes denne dagen*)

(*Evt. e. preken – 808, Med fred og glede lar du nå din tjener herfra fare*)

F. nattverd – 614, Vår lovsang skal møte deg Kristus

(*Evt. u. nattverd – 620, Hellige mysterium*)

Utgang – 100, I dager og år skal vi vente

Salmelisten er basert på Eide forlags, som jeg denne gangen syntes var svært god. Flere finnes f.eks. under avsnittene Åpenbaringstiden og Nattverd.

Såmannssøndag

5. februar 2023

Jes 55,8–13 Ordet vender ikke tomt tilbake
Hebr 4,12–13 Guds ord er levende
Luk 8,4–15 Såmannen og jordsmonnet

*Denne tekstgjennomgangen har vært trykket tidligere i
Nytt norsk kirkeblad nummer 6, 2019.*

Dette er ein dag som spring ut av tradisjonen med «forfaste», ein tradisjon som i tillegg femna om vingårdssøndagen og fastelavenssøndag. Såmannssøndagen erstatta i 1914 *søndag seksagesima*, den sekstiande dagen før påske. I Sverige har dagen vore markert som reformasjonsdag, og dagen har «Det levande ordet» som overskrift. I Finland likeeins, der står dagen under temaet «Guds ord».

Søndagen har eit namn som set såmannen eller bonden i sentrum. Det skulle ein kanskje ikkje tru ut frå tekstane. Såkornsøndag eller såbedsøndag hadde kanskje vore meir treffande. Den gamaltestamentlege leseteksten frå Jesaja framhevar *kvaliteten* på det som blir sådd, dvs. sæden. Epistelteksten frå Hebrearabrevet krinser også kring Guds ord. Evangelieteksten tematiserer heller ikkje såmannen, men snarare jordsmonnet, dvs. mottakaren av såkornet. Dersom ein trekk inn eit perspektiv frå den klassiske retoriske modellen, så er det fyrst og fremst *logos-* (innhaldet) og *pathos-*sida (tilhøyrarane) som tekstane dreier seg rundt. *Ethos-*sida, altså såmannen sine karaktertrekk for at ordet skal bli effektivt kommunisert, ho vert så og seie supplert ved namnet til dagen. Det kan ein kanskje ha i mente når det gjeld innramminga

av dagen. I motsetnad til det som skjer i skulen, der alt fokus ser ut til å vera på læraren og hennar kvalifikasjonar, så er den kyrkjelege «såmannen» berre til stades i namnet. Ja, det kan sjå ut som om tekstane er prega av ei relativisering av avsendaren. Han som sår er rett og slett ikkje viktig.

No kan ein kanskje hevda at det er Herren sjølv som er den eigentlege såmannen. Og det er kanskje eit godt poeng, men det kan ein gjerne gje eit augustinsk preg: Når presten døyper, er det Kristus som døyper. Når presten talar Ordet, er det Kristus som talar. I det heile er det eit anti-donatistisk drag over dei tekstane som vert leste: Den skapande krafta ligg ikkje i talaren sine åndelege kvalitetar, men i Ordet sin sæd kvalitet og såbedet sin fruktbare natur.

Her ligg det også eit klassisk poeng, til trøyst for dei som er middelmåtige, anten det er i sengehalmen eller det er på jordet: Sjølv ein dårleg elsker kan verta far, så lenge ei fruktbar kvinne tek imot sædceller som sym. Det kan gro etter ein lat bonde, så lenge såkornet spirer i god jord. Eit slikt perspektiv kan nok vera trøystefullt for nokre, men i agronom-samanheng er det samstundes nedslåande for aktivistiske Per og Pål. Som bonde skular eg olmt over steingarden, og ser på den rike avlinga til den late døgenikten av ein nabo, ein Espen Oskeladd, medan eg, som gjerne slår meg på brystet med eit mønsterbruk, i alle høve i egne auge, slett ikkje kan visa til betre utkome og større grøde. Eg må beint fram bita i graset og innrømma at, jo, det veks der også. Det veks godt.

Samanhengen mellom såkornet, eller "sæden", og resultatet av såkornet sitt møte med den fruktbare, føreset at målestokken er knytt til avkasting eller grøde, gjerne hundre gonger det som vart sådd, som det heiter i teksten frå Lukas. Ein kunne jo vore freista til å spørje om klungeren ikkje bør ha sin rettmessige plass i ei moderne og gjerne økologisk gardsdrift. Den kategoriale skilnaden mellom korn og ugras vart problematisert i utstillinga «Flora» i Stavanger kunstmuseum. Det stakkars ugraset har ingen anna innramming enn at det er uønska, endå det er ei naturleg (!) del av floraen. Men ei slik problematisering av korleis menneska

klassifiserer plantene heng tett saman med at ein lever i ein kultur der folk kan eta seg mette. I konteksten til Lukas står svolten på lur dersom klungeren får overtaket.

Likevel, spørsmålet varer ved: Kvifor er det slik at i nokre menneske ber Ordet grøde, i andre ikkje? Krafta i såkornet er heva over diskusjon. Lesetekstane understrekar at Guds ord «vender ikkje tomt attende» til Gud, det «trengjer igjennom til det kløyver sjel og ånd, merg og bein». Det er med andre ord ikkje bodskapen som kan forklara skilnaden i grøderikdom. Det er snarare jordkvaliteten hjå mottakarane.

I den kategoriske inndelinga over dei ulike typane jordsmonn er det eitt påfallande element som skil seg frå rapporten som alle bønder i Noreg fyller ut for å få tilskot frå staten til å driva med jordbruk. Det gjeld distinksjonen mellom «dyrka mark» og «utmark». Dyrka mark på Jæren er eit landstykkje med ei kulturhistorie. Det er optimalisert jord som gjerne er opparbeidd av generasjonar sitt arbeid og slit. På Jæren tyder det konkret at jorda er rydda for stein og har eit fungerande dreneringssystem.

I motsetnad til turre område i nær-Austen er problemet hjå oss stort sett for mykje vatn. Poenget er at eit slikt kulturhistorisk blikk kan plassera forkynninga i eit historisk perspektiv. Kanskje ein forkynnar kan trekka linene til alle dei åra som kristen tru har vorte forkynt i Noreg, og slik laga føresetnadar for eit jordsmonn som Guds ord kan veksa i. Omvendt kan ein kanskje spørja om sekularisering har utarma det som ein gong var fruktbare landskap, at moderniteten nærast har lagt jorda under asfalt. Den økologiske utfordringa ein står andsynes i dag handlar også om jord og jordvern.

Det er mogleg at ein jærbonde ville hatt ein meir offensiv haldning til jordsmonn-kalibrering enn ein agronom i det nære austen for 2000 år sidan. Men stilt andsynes problemet som teksten reiser så fell kanskje norsk bonde-optimisme til jorda: Kan noko veksa opp etter vegen? Kan noko veksa opp mellom klunger? Kan noko veksa opp utan vatn? Ein får ikkje mjølk av ein trebuk, seier dei på mine kantar. Ligg det eit manglande endringspotensiale for dei

som ikkje høyrer på den måten som Jesus stiller opp som idealet, altså det som står i det siste verset: «Dei som høyrer ordet og tek vare på det i eit fint og godt hjarte, held ut og ber grøde»? Eller kan ein oppmoda folk til å lytta på rett måte?

Dette dilemmaet minner om eit kjent problem frå kyrkjesoga, eit problem som vart akutt på reformasjonstida. Kan ein oppmode folk til å ta seg saman og velja trua? Eller spring trua ut av det forkynnte Guds ord? Tekstane gjev kanskje ikkje eit tydeleg svar når det gjeld i kor stor grad ein kan optimalisera såbed. Dei lutherske teologane har stort sett streka under at Den Heilage Ande neppe let seg manipulera, sjølv av fromme ønsker. Det er snarare slik at ordet går ut frå Guds munn og trua vert skapt i hjarta. Likevel, som bonde veit eg at det finst tider der såkornet har større sjanse for å veksa.

Eg trur at det er eit par føresetnadar ein bør nemna. For det fyrste let Lukas Jesus setja skilje mellom dei som er læresveinar og dei andre. Læresveinane får nemleg ei forklaring til likninga, medan dei andre må klara seg utan å kjenna løyndomane (gr: mysteria) til Guds rike. Denne inndelinga i to slags folk er interessant å reflektera over, og framhevar at kunnskapen (gr: gnosis) ikkje er irrelevant. Dei som har kunnskap har tilgang til tolkingsnøklar som er avgjerande for forståinga av Guds ord. Utan kunnskap får Guds ord den omvendte verknaden: At «dei skal sjå, men ikkje sjå, høyra, men ikkje skjøna.»

I forklaringa til likninga er mange farer for kristenlivet nemnde. Ordet har fiendar, og Jesus nemner opp både det eine og det andre. Her kan ein sikkert laga mange analogiar til det moderne livet. Eg ville kanskje rådd talaren til å presentere dette som ei trøyst, som ei årsaksforklaring på kvifor så mange av dei som høyrer likevel ikkje trur. Sagt på anna vis: Sæden har ikkje mista si kraft. Eg ville vore varsam med å lista opp faremoment, av typen: «Pass på at du ikkje blir ein steingrunn».

Til sist vert det gode og fine hjarta presentert av Jesus. Det er i slike hjarte at ein får rik grøde. Men kva tyder det for ho eller han som sit i benkeradene i kyrkja? Kan dei byta ut hjarta, slik dei

byter ut jorda i ei blomsterpote? Det er vanskeleg – for ikkje å seia umogleg – å endra sitt eige jordsmonn. Poenget er: Alt ligg i frøet. Kanskje ein kan mala fram takksemd for at det spirer og gror? Kanskje ein kan løfta fram det forunderlege at såkornet vart sådd i vår verd, i vår kyrkje, ja endåtil i meg?

Salmeforslag

529 – Vidunderligst av alt på jord, vers 1-6 262 Det folk som frægt vil vera

955 – Du sender ut din ånd

601 – Som korn frå vide åkrer

277 – Gladelig vil vi halleluja kvede, vers 1-3

Samefolkets dag

mandag 6. februar 2023

1 Mos 2,4-9 Gud formet mannen av jord
Gal 3,26-29 Dere er alle én i Kristus
Matt 5,13-16 Jordens salt og verdens lys
Liturgisk farge: grønn

Dagen

Samefolkets dag, som også gjerne kalles Samenes nasjonaldag, markeres 6. februar i både Russland, Finland, Sverige og Norge. Dagen er til minne om det første store samiske landsmøte, som ble holdt i Metodistkirken i Trondheim 6. februar 1917. Her deltok samer fra både Sverige og Norge. Dagen ble første gang feiret i Norge i 1993. Fra 2003 har dagen vært offisiell flaggdag i Norge og det er utarbeidet egne bibeltekster for dagen. Menighetene oppfordres til å markere dagen enten 6. februar, eller på søndag før eller etter.

Siden 6. februar er på en mandag i 2023, er kanskje såmannssøndag en nærliggende dag å markere samefolkets dag. I så fall gir dette god anledning til å markere gleden over at vi fikk en ny nordsamisk bibel i 2019, og at det for tiden arbeides med oversettelse av Bibelen til sørsamisk og lulesamisk, i samarbeid med Svenska bibelsällskapet. Høsten 2022 kom Salmenes bok på lulesamisk.

Til tekstene

Dagens prekentekst er hentet fra Bergprekenen, den første av de 5 talene i Matteusevangeliet (5-7, 10, 13, 18, 23-25).

Ifølge slutten av Matt. 4 fulgte mange mennesker etter Jesus, da han så gikk opp i fjellet (5,1) og disiplene samlet seg rundt

ham. Vi kan ikke vite hvor mange tilhørere Jesus hadde under Bergprekenen, men vi må regne med at det i tillegg til hans egne disipler var mange flere som var mottakere av hans budskap, og som omfattes av ordet «dere».

Vi regner med at dette foregikk i Galilea. Ifølge tradisjonen kan det ha vært Eremos, like utenfor Kapernaum, som ligger nord for Genesaretsjøen. Bergprekenen innledes med saligprisningene, og de har sin parallell i Sletteprekenen hos Lukas (6, 20-23), som var prekentekst på Allehelgensdag i 2022. Om det er to taler eller en tale som er referert ulikt, vil vi aldri kunne vite helt sikkert. Men det avsnittet som er vår tekst, finner vi ingen parallell til i Lukas 6, mens saltet som mister sin kraft er nevnt i Luk. 14, 34f.

Salt og saltholdige produkter ble brukt som ordforbedringsmidler. Salt både ble og blir brukt som krydder og konserveringsmiddel. Saltet kan egentlig ikke bli kraftløst, men det kan blandes opp med så mye annet at det mister sin virkning. Saltet ble ansett som viktig på Jesu tid. Det ble også gjerne brukt som bilde på noe som bevarer fra ødeleggelse. I vår sammenheng gir det mening å se på den automatiske virkning saltet har, både når det gjelder smak og holdbarhet.

Lyset brukes i NT mange steder som uttrykk for Guds tilstedeværelse, jf. Joh 1,9: «*Det sanne lys som lyser for hvert menneske, kom nå til verden.*» og Luk. 2,32 : «*et lys til åpenbaring for hedningene og ditt folk Israel til ære.*»

For oss som bor nord for Saltfjellet, er kontrasten lys/mørke om mulig sterkere enn lenger sør. Når dette skrives, er det mørketid i nord. Når det skal prekes på Samefolkets dag, er sola og lyset kommet tilbake. Det er slående hvor viktig det er for de fleste av oss: sola og lyset som uttrykk for håp og glede, men også lyset som viser vei, og videre det å kunne gå mot et lys, og vite at da kommer man fram til riktig sted.

En lampe som er skjult, kan ikke være veiviser for noen. Hvis lampen plasseres riktig, kommer virkningen av seg selv. Hvis den plasseres feil, hvis den skjules, har den ingen virkning.

Den første leseteksten i gudstjenesten er fra den andre skapelsesberetningen i 1. Mos. 2. Kulturoppdraget, som opp gjennom historien har vært tolket som et grunnlag til å «gjøre som man vil» med skaperverket, er i det første kapitlet. I 1. Mos 2, som trolig er den eldste skapelsesberetningen, er skaperverkets nærhet til skaperen sterkt og tydelig. Mennesket skapes av støv fra jorden (v 7), og dermed understrekes den nære tilknytning mellom mennesket og alt det andre Gud skapte.

I dag ser vi det kanskje bedre enn tidligere: menneskenes bruk og overforbruk av naturen/skaperverket er ødeleggende både for oss mennesker og for resten av skaperverket. Samene og mange andre urfolk setter skaperverket høyt, og beskyldes til tider for panteisme. Undertegnede tror vi har mye å lære av både samiske og andre urfolks tradisjoner når det gjelder å ta vare på det Gud har skapt, ved at vi ser at alt hører skaperen til.

Andre lesetekst, fra Galaterbrevet, understreker enheten i Kristus. Denne enheten gjelder, uansett hvilket folk man hører til. Denne teksten har fortsatt sin betydning i å betone at ingen folkeslag er «bedre» enn andre, og ingen er «dårligere» enn andre.

Til prekenen, «Dere er»

Teksten bruker indikativ: her er ingen formaning, eller pålegg, men en konstatering: Dere er jordens salt og verdens lys. Nå er det oss det gjelder: vi som leser denne teksten, alle som samles til gudstjeneste og hører disse ordene. Det ligger en konstatering av at mottakerne av budskapet er salt og lys. Og implisitt er det også en formaning, som vi må ha frimodighet til å ta med i forkynnelsen: hvis saltet ikke blandes i jorda, har det ingen virkning. Hvis det blandes for mye ut, skjer det samme. Og lyset kan skjules.

Det handler om frimodighet til å være den man er. Den første forståelsen må være å kunne stå fram med frimodighet som Kristus-bekjenner. Men det må gå videre: særlig når vi knytter oss nærmere til de to lesetekstene. Vi er skapt av Gud. Vi har uendelig verdi. For mange er det selvfølgeligheter, men slett ikke for alle. For det samiske folk ligger det en sterk historie, som for mange er

veldig nær, om å bli sett ned på, å bli regnet for å ha mindre verdi enn de fleste. Når sannhets- og forsoningskommisjonen legger fram sin rapport i juni, vil vi nok bli mer kjent med dette.

Her kan vi gjerne snakke prinsipielt om menneskeverd. Men vi kan og bør også gjerne snakke om egenverdi. Det er mange mennesker som har liten selvtillit, og som tror at egenverdien måles utfra hva man kan få til. I kirka må vi gjenta til det kjedsommelige: Det er Gud selv som gir oss verdi, og ikke våre mer eller mindre vellykkede prosjekter gjennom livet.

Salt

Vi kjenner begrepene “Salte beskrivelser”, “Salt i sår”, “Ramsalt humor”. Saltet gir smak og holdbarhet. Saltet blander seg, både i havet og i middagen vi spiser. Saltet har en fantastisk evne til å prege det som det er blandet med, og dermed blitt en del av.

Tør vi å driste oss til å dra litt i dette bildet, og utfordre tanken på at det samiske folk har en virkning i majoritetsbefolkningen som er beslektet med saltets virkning? Jeg tenker her på levesett, på kultur og verdier. Det mest iøynefallende i vår tid, er kanskje den samiske, og for øvrig de fleste urfolks, nære tilknytning til natur og skaperverk. Hvis vårt storsamfunn hadde hatt samme holdning til skaperverket som vi finner i tradisjonell samisk tenkning, er det grunn til å tro at klimakrisen ikke hadde vært så stor som den nå er.

Lys

Lyset gjør at vi, når det ellers er mørkt, ser det som er skjult. Dermed kan lyset også avsløre: en flekk på klærne, eller våre synder og svik. Men minst like viktig: Lyset viser veg, det gir retning, og det lyser alltid rett fram. Dermed blir lyset også en bærer av liv og håp. Det gir mening å tale om at lyset er sterkere enn mørket. Hvis mørket skal skjule lyset, må det dekkes helt til. Hvis bare en liten lysstrime slipper gjennom, er det ikke mørkt lenger. Dette har vi i nord spesial-kompetanse på.

Kanskje kan prekenen på samefolkets dag være med å gi frimodighet til å stole på at vi faktisk er salt og lys. At vi er kalt til

å være oss selv, i troen på Gud. At vi er kalt til å prege vårt samfunn og våre fellesskap. Og videre at vi er lys, og dette lyset er en refleks fra Ham, som selv er det sanne lys.

Vi utfordres og kalles til å lyse, slik at vi gjennom våre liv skal være lys for andre!

Vi kan reflektere, la lyset fra Ham selv skinne videre!

Til gudstjenesten

Samisk kirkeråd har utarbeidet materiell med ressurser for gudstjeneste på Samefolkets dag, de er på følgende adresse:

<https://kirken.no/nb-NO/om-kirken/slik-styres-kirken/samisk-kirkeliv/gudstjenesteliv/kirkelig-markering--samenes-nasjonaldag/>.

Her er også dagens bønn, på de tre samiske språk som er i bruk i Norge. Det er viktig å nevne at Norsk Salmebok 2013 har 15 salmer på hvert av de tre samiske språkene. Flere av dem passer godt på denne dagen. For øvrig kan det være en idé å synge Kyrie på samisk (salmenr. 976.6). Mange menigheter i Nord-Hålogaland har det i sin lokale grunnordning. Noen liturger har kanskje frimodighet til å si nådehilsen og/eller velsignelsen på samisk, og kanskje også Herrens bønn. Små saker som kan bety veldig mye for kirkegjengerne.

Og til slutt: let etter om det finnes noen i lokalmiljøet som kan lese tekst på samisk. Det vil ha stor verdi.

Aktuelle salmer på dagen

758 – Guhkkín davvin

512 – Kom hellig Ånd med skapermakt

339 – Čále Jesus/Skriv deg Jesus på mitt hjerte

598 – Gud, la din Ånd ved guddomsordet

(Salmenr 598 er opprinnelig skrevet på samisk av bibeloversetteren Lars Jabosen Hætta, men finnes bare på norsk i Norsk salmebok)

624 – Må din veg komme deg i møte

Kristi forklarelsesdag

søndag 12. februar 2023

5 Mos 18,15-18 En profet som deg
Åp 1,9-18 Menneskesønnen åpenbarer seg
Matt 17,1-9 Disiplene får se Jesu herlighet

Det gode, forferdelige, blendende lys

Kristi forklarelsesdag er dagen hvor det forklares hvem Jesus er. Han har allerede gjort undre og ryktet om ham har gått i landet. Det er ikke Jesus selv som forklarer hvem han er, men Gud. Jesus lar handling tale mer enn ord. Likevel er det bare tre disipler som får vite at Jesus er Guds sønn denne dagen. De tre disiplene gis streng beskjed om at de ikke må fortelle om «dette synet for Menneskesønnen har stått opp fra de døde» (Matt 17,9). Peter referer til denne hendelsen i Peters andre brev 1,16-18, hvor han sier at han og noen andre selv var vitner til at Guds røst lød fra himmelen. Peter skriver videre i dette brevet at, nettopp fordi de var øyenvitner, så «står også profetordet så mye sterkere hos oss» (2 Pet 1,19a). Dette profetordet er «en lampe som lyser på et mørkt sted til dagen gryr og morgenstjernen stiger opp i deres hjerter» (1,19b).

Kristi forklarelsesdag er også en av kirkeårets mange dager som handler om lys, men *i lys* av dagens evangelietekst kan vi si at dagen handler om Guds voldsomme, utemmede, fryktelige lys, vel så mye som kjærlighetens lys som leder oss på rette, gode stier og som lyser opp i mørket. Det er heller snakk om det voldsomme lyset som man helst ikke vil se fordi det er så blendende og fryktinngytende.

To steder i teksten ser disiplene sterke lys: «Ansiktet hans skinte som solen, og klærne ble hvite som lyset» (Matt 17,2), og «mens han ennå talte, kom en lysende sky og skygget over dem» (v5). Som vi vet, så kan vi ikke se direkte på solen uten å ødelegge øynene, så disiplene må ha blitt redde og blendet. Og ut av skyen kom en veldig røst. Disiplene kastet seg ned «med ansiktet mot jorden, grepet av stor frykt» (v6). Innimellom disse blendende skremslene får de fokuset tilbake, og etter at Jesus har blendet dem med sitt solansikt, ser de Moses og Elia. I den tilsvarende scenen i Lukas 9 og Markus 9 legges det til en forklaring på Peters hyttebyggeprosjekt: «Han visste ikke hva han skulle si, for de ble grepet av stor frykt» Mark 9,6; «han visste ikke selv hva han sa» (Luk 9,33). Og deretter, etter de tre disiplene hører Guds røst, og de har hentet seg inn igjen fra frykten, ser de bare sin venn Jesus. For de heldige, stakkars, disiplene må dette ha gitt sterke inntrykk. Og de får ikke engang lov til å snakke om det. Null debrief.

Gud skjønner at hans lys er for sterkt for oss

Dette poenget med det blendende, forferdelige, lyset er et virkemiddel Gud er kjent med, og et karaktertrekk han har moderert i dialog med Moses. Dialogen kan leses i dagens GT tekst: ««La meg aldri mer høre Herren min Guds røst eller se denne veldig ilden; for da kommer jeg til å dø.» Da sa Herren til meg: De har rett i det de sier» (5 Mos 18,16-17).

Gud har kommet fram til at jo, hans røst *er* for sterk, og folket trenger en mellommann for å høre hva Gud har å si. Gud innså at dette var tilfelle med Moses – i 5 Mos 5,23-31 referer Moses til da han ble satt som mellommann. Og i 2 Mos 20,19 bønnfaller Israelfolket Moses om at det må være han som er den som taler, for hvis Gud taler, vil de dø. Moses spurte en gang om å få se Gud, som man kan lese om i 2 Mos 33,18-23. Moses ber om å få se Guds herlighet, men Gud svarer: «Du kan ikke få se ansiktet mitt, for et menneske kan ikke se meg og leve» (2 Mos 33,20). Men Gud går med på å gå forbi Moses oppe på en klippe. Da skal Moses dekke seg med håndflaten til Gud har gått forbi. Når Guds ansikt er vendt vekk fra Moses, kan Moses se, men da kun Guds bakside.

Dagens GT-tekst, i dagens kontekst, leses som en profeti som angivelig peker på Jesus. Jesus omtales da som en profet i hvis munn Gud legger sine ord. Men Jesus, som inkarnert Gud, oppfyller Israels bønn i 5 Mos 18,16 om at de aldri mer må se eller høre Guds voldsomhet. Det disiplene får høre og se er et glimt av denne herligheten. Men de veiledes av Gud selv i from av Jesus. Og involveres i Guds herlighet uten selv å være profeter.

«Da jeg så ham, falt jeg som død»

Johannes ser også Jesu fulle lys i grotesk, herlig skikkelse. Men viktigst er det at han også beskriver Jesu ansikt som «solen når den skinner i all sin kraft» (Åp 1,16). Dette får ham til å falle «som død ned for føttene hans» (v17). Disiplene reagerte også på lignende vis oppe på fjellet når Jesus ble omgjort og forklart i blendende lys. Også Johannes trenger trøst i møte med Jesu herlighet; Jesus legger sin høyre hånd (den han også holder sju stjerner i) på ham og sier (med munnen sin, hvor det går et tveegget sverd), og med røsten sin (som brusert av veldige vannmasser) «Frykt ikke!» Og av denne monstrøse Jesus settes han til arbeid. Jeg forestiller meg følelsen som en blanding av total trygghet og dødsfremkallende frykt på samme tid.

Guds lys er ikke alltid som en skystøtte om dagen eller ildsøyle om natten (2 Mos 13,21), eller som en lampe (2 Pet 1,9), eller som et lys som skinner i mørket (Joh 1,5). Alle disse er lysmetaforer som antyder at det finnes noe som må lyses opp, som ellers var dunkelt, til vår fortjeneste. Guds og Jesu lys, beskrevet som solen, eller blendende nok til å dø av det, er vel så fordunklende som et forstummende mørke. Man kan ikke se noe når man er blendet heller! Lyset er så sterkt at det ikke har noen praktiske formål for oss her og nå, jf. Israels bønn i 5 Mos 18,16: «La meg aldri mer høre Herren min Guds røst eller se denne veldige ilden; for da kommer jeg til å dø.» Guds utemmede lys er det absolutte lyset som lyser så sterkt at ikke bare kan ikke mørket motstå det – heller ikke en fysisk menneskekropp kan motstå det og fortsatt leve.

Lyset slik det ble tolket i *Pistis Sophia* – en koptisk apokryf

Guds blendende lys er et tema som også har dukket opp i kristen myte, og som spinnes videre på i alternative kristne tradisjoner eller til og med innenfor det som kan kalles gnostisisme. Når jeg skriver «kristen myte», mener jeg alle oppfatninger og fortellinger om Jesus og kristne temaer som er ikke-kanoniske. En særlig voldsom beskrivelse av Guds lys og dets effekt på kaoskrefter og mørke er å lese i verket *Pistis Sophia*, som er bevart på koptisk, og som stammer fra kanskje så tidlig som det andre århundre.

Jeg jobbet på *APOCRYPHA* prosjektet på TF et par år som forskningsassistent, og ble der satt til å lese gjennom teksten *Pistis Sophia* og legge inn informasjon om den i prosjektets database. Databasen skal kartlegge blant annet narrative og filologiske koblinger mellom koptiske apokryfe tekster, og også referanser til Bibelen og Jesu liv. I prosjektet defineres *apokryfer* grovt som alle tekster og verk satt innenfor den bibelske fortellingsverden. Apokryfer er da alle tekster som ikke er kanoniske bibeltekster, men som spinner videre, i narrativ form, på Bibelens karakterer og fortellinger.

Pistis Sophia plukker opp tråden om *Sophia*-skikkelsen, som beskrevet ymse steder i Bibelen, kanskje sterkest som Guds Visdom og hjelper i Ordspråkene 8. I *Pistis Sophia* underviser Jesus disiplene om alle universets mysterier i enda elleve år *etter* oppstandelsen fra de døde. Jesus forteller om Sophia som har falt ned i kaoset og som plages av demoner og djevler. Hun roper ut til Gud, og Jesus kommer i et blendende lys så sterkt at demonene blendes og slår vilt om seg, slik at de angriper hverandre i forvirringen (*Pistis Sophia*, bok 1). Men før Jesus forteller dette til disiplene, fortelles det at Jesus ble omhyllt i et lys sterkere enn de noensinne hadde sett ham før. Denne innhyllingen i lys beskrives over flere sider og kapitler. Disiplene blir blendet og redde og de ser Jesus stige opp til himmelen, hvor han også der lyser så sterkt at himmellegemene forstyrres. Han lyser til og med så sterkt at det blir jordskjelv. Disiplene ser ikke hvordan dette skal ta slutt og gråtende og redde spør de seg «Hva vil skje? Kanskje frelseren vil ødelegge alle steder?» (*Pistis Sophia*, bok 1, kapittel 4).

Guds sterke lys og dagens preken

Dagen kan brukes til å preke om Guds sterke og veldige nåde. Og i dag ikke som en mild, trøstende sak som er der når man vil ha den og som man alltid vil kunne komme tilbake til. Men heller som en voldsom kraft som ikke lar seg stoppe. En oppsøkende nåde som egentlig vil virke mer skremmende enn trøstende ved første øyekast. Tekstene vi leser gir oss et glimt av den umedierte Gud, den Gud som ikke tilpasser sin skikkelse slik at vi kan forstå, men heller den Gud som lar sin herlighet velle inn over jorden. Tekstene beskriver en nåde som blander først og trøster etterpå, ikke som trøster først og blander etterpå. Det er noe skremmende i det. Spesielt for mennesker med fri vilje. At Guds lys kan skinne så sterkt uten at de selv har bestemt det. At Guds lys kan fremstå som ødeleggelse før det blir trøst.

Salmeforslag

- 102 – Vi skal se deg Herre Jesus
- 431 – La oss vandre i lyset
- 101 – Kristus er verdens lys
- 105 – Shine Your Light (forslag til nattverdsalme)
- 752 – Gi oss lys (også forslag til nattverdsalme)
- 281 – Hellig, hellig, hellig! Herre Gud allmektig

Aktuelt

Nekrolog

Rosemarie Køhn (1939 - 2022)

Det er med stor sorg vi på Det teologiske fakultet tar farvel med en kjær og skattet kollega og venn. Rosemarie Køhn var et forbilde og en banebryter.

«Tiden er moden. Anledningen er her. Beslutningen er fattet.» Det var kirkestatsråd Gudmund Hernes bevingede ord da den historiske utnevnelsen av Rosemarie Køhn - Rose - til biskop i Den norske kirke fant sted fjerde februar 1993. Hernes la videre vekt på at utnevnelsen bidro til å styrke DnK som en levende folkekirke. Det fikk han rett i. Med Rose endret kirken seg. Hun ga den et nytt ansikt, et nytt smil. Hun tok valg som åpnet den, og var både modig og integer da hun i 1999 gjeninnsatte Siri Sunde som prest, som litt tidligere hadde måttet forlate stillingen, fordi hun hadde inngått partnerskap med en kvinne. Rose valgte å gjøre det hun mente var riktig, og uttalte ved gjeninnsettelsen at det handlet om å være «sannheten tro i kjærlighet». Det handlet til syvende og sist om evangeliet.

Rose hadde en allsidig bakgrunn som både fagteolog og prest. Hun hadde vært vitenskapelig assistent og fikk stipend for å skrive doktoravhandling om profetisme med vekt på Amos og Jeremia. I 1976 fikk hun stilling som universitetslektor på det som var Institutt for religionshistorie og kristendomskunnskap på Det historisk-filosofiske fakultet. Rose var en pedagogisk begavelse og hadde både faglig og personlig omsorg for studentene. Hun skrev lærebøker og hadde en egen evne til å gjøre vanskelige tekster forståelige og tilgjengelige. Hennes hebraisk-undervisning tiltrakk studenter fra mange læresteder. Hun var også timelærer i etikk for sykepleierstudenter.

I 1989 ble hun rektor på Det praktisk-teologiske seminar. Hun var den første kvinne til å bekle stillingen. Homiletikk, prekenlære, var hennes fagansvar, og hun var opptatt av at de kommende prester måtte lære seg å ta i bruk den teologiske fagkompetansen i forkynnelsen, samtidig som man skulle tale med menigheten og ikke til den. Prekenen var et møte mellom tekst og det levde liv og skulle berøre. Og det var nettopp det hun gjorde med både sine prekener, sin væremåte og sin henvendelse til andre – Rose berørte. Det fikk mange merke da hun ble biskop i Hamar. For studenter og kolleger hadde hun lenge vært vår Rose, nå ble hun alles Rose.

Det var ingen ukontroversiell utnevning som Gudmund Hernes annonserte i 1993. Som så ofte før når det gjaldt kvinner og kirkelig tjeneste, tok konservative ordet og advarte mot kirkesplittelse. Også i bispekollegiet var mange ikke bare kjølige til henne, men bent frem avvisende. Og den kristelige dagspresse drev kampanjeliknende journalistikk mot henne i forkant av utnevningen. På TF hadde hun imidlertid sterke og profilerte støttespillere, og, skulle det vise seg, hun hadde bred folkelig oppslutning. Rose selv var ikke ukjent med den motstand som fantes i kirkelige miljøer mot kvinner. Hun hadde på 1980-tallet ledet et større forskningsarbeid som tok for seg presterollen og kvinners plass i kirken. Det hadde vist at kvinner opplevde stor ensomhet i sin prestedtjeneste, men også en glede over å arbeide blant mennesker og leve ut evangeliet. Kanskje spilte denne kunnskapen og disse erfaringene en rolle, da hun som biskop valgte å åpne for at prester som levde i homofilt/lesbisk partnerskap kunne ha vigslede stillinger? Gjennom forskningen hadde hun fått kunnskap om presters praksis, noe som tilsa at kirken måtte legge til rette for større mangfold og fellesskap.

Rose ble en biskop som fikk historisk betydning. Moderne kirkehistorie kan ikke skrives uten at hennes navn nevnes. Rose ble et forbilde for mange. Hun var den første kvinne til å bekle bispeembetet i Den norske kirke og banet vei for andre kvinner. Hun åpnet kirken for homofile og lesbiske og gjorde kirkerommet tryggere og romsligere for flere. Hun bidro til at folkekirken fikk et mer mangfoldig uttrykk. Rose banet vei, og fellesskapet i kirken ble større og rikere.

I 2006, 67 år gammel, gikk hun av som biskop. Hun fortsatte imidlertid å formidle tro og teologi, blant annet med Susanne Sønderbo, hennes livs kjærlighet og ektefelle.

Fra venner og kolleger på TF går tankene til Susanne og den nærmeste familie, og vi minnes Rose med glede og i takknemlighet.

Vi lyser fred over hennes minne!

På vegne av Det teologiske fakultet,
Aud V. Tønnessen (dekan)

Omtaler

Teologi som gave og oppgave

Bokessay

Åste Dokka. *En alvorlig lek – å tenke teologisk*
Oslo: Verbum, 2022

I boka *En alvorlig lek. Å tenke teologisk*, blir leserne invitert til å følge Åste Dokka inn i «et konglomerat av en virkelighetsoppfatning», som hun innledningsvis kaller det. Det handler om ei bok med nye og eldre, redigerte tekster, tidligere trykt i aviser og tidsskrift.

Tekstsamlingen bidrar til å styrke tankekraft, takhøyde og kompleksitet i norsk, teologisk debatt. For Dokka behersker kunsten å skrive kort, forståelig, fordypende og eksistensielt medrivende. Hun peker på store, åpne landskap, og bruker seg selv som eksempel, naturlig vevd sammen med historiske og samtidige stemmer. Budskapet er at vi ved å leke alvorlig med livskrefter i møte med tekst og tradisjon, gjenskaper sannere og sunnere teologi - sammen. I erkjennelsen av at teologi aldri har vært en gitt størrelse, ligger frihet og ansvar, hevder hun. Teologi gis oss som arv, gave og oppgave. Den blir kontinuerlig til, og det er mye som står på spill. Dokkas fremstilling av *lek* ligger nær tenkningen om *homo ludens*, «det lekende menneske», preget av Johan Huizinga (1872-1945).

Vi blir holdt i hånda gjennom hovedkapitlene: «I verden», «Men ikke av verden», «I kirka», «I troen», «I bibelen», «I tida», «I teologien». Hvordan «lage teologi» (s 11 ff) på ramme alvor, «å la tingene snakke til oss» (s 35 ff) gjennom egne barn; erkjenne og utforske det hellige som «takk til en ukjent Gud» (s 37 ff) osv.

Dokka våger å stille enkle, viktige spørsmål til leserne og verden som f eks «Kan Gud ombestemme seg?» (s 70 ff). Hun spør hvorfor Bibelen for mange symboliserer et utdatert forsøk på å forklare verden. Ved å rette kritikken mot seg selv, kirken og andre bibelforvaltere, unngår hun billig kritikk av det sekulære samfunn, som hun på andre måter skarpt utfordrer. Hun spør hva det er som skjer når nyutdannede, kunnskapsrike liturger og prester sensurerer seg selv, og faller igjennom i spissformulerte debatter. Hun skriver perspektivutvidende om bønn (s 133 ff), om å være «ett kun i Kristus» (s 97 ff), og gir pekepinner på hvordan orientere seg i et livssynsmangfold mellom organisert og uorganisert religion. Hun skriver innsiktsfullt om «drøm som oppvåkning» (s 61 ff), og beskriver litteratur som speil og gjenkjennelse, om «å lese for å leve» (s 58 ff). Dette er bare noen eksempler i et ekstremt stort, tematisk repertoar. Alt for å bidra til å *skape teologi*, en ytterst *alvorlig* lek. Men nettopp: lek, for at det skal bli sant, ekte, virkekraftig.

Hvor går den alvorlige leken videre?

Som teologisk selvbiografi (jf. coveret) og debattbok fungerer boka suverent. Apologeten er tydelig til stede og trigger til utdypning, samspill, motstand og duell. Boka fungerer svakere som bidrag til å lage teologi. Her er noe:

For denne leseren blir språkbilder noen ganger innsnevrende, f eks «fyrverkeri» (s 138 ff, «tro uten fyrverkeri», og s 165 ff, «forgjengelighetens fyrverkeri»). *Fyrverkeri* betegner så å si entydig karismatikere, overstadig feirende nyttårs-tullinger - til nød betraktet som noen herlige, fjollete barn, sett fra «Guds perspektiv, høyt der oppe». Og når nyttårsaften defineres som «alle tings forgjengelighet», ikke også «alle tings begynnelse», hjelper det lite at dilemmaene redde med menneskenes irrasjonalitet og Guds overbærende blikk. Er det ikke et ultimatt fyrverkeri som gjennom «troens øye kan se Gud i alle ting» (s 141)?

Andre ganger er den teologiske leken mer sjablongaktig enn alvorlig, f.eks. i bruken av Rudolf Ottos «det numinøse» (s 91 ff). Det blir nesten teologisk useriøst når Dokka kjekt påstår at Rudolf

Otto verken kan ha gjort «feltarbeidet sitt i en gjennomsnittlig norsk kirke» eller «tar høyde for inkarnasjonen», og bruker ham til å fraskrive norske kirkebygg og gudstjenester et snev av det numinøse. Istedenfor å etterlyse mer og bedre feltarbeid som kan bidra til sannere diskurs om norsk kirkevirkelighet, forsøker hun å løse sitt dilemma ved (en konvensjonell) inkarnasjonstenkning. Med «glimt av det hellige» som eneste ledestjerne, og kontant avvísning av det potensielt *numinøse* - mister den teologiske leken både kraft og seriøsitet.

Jeg savner en kvalifisering av *det gode* i Dokkas bok. Det er jo der, over alt. Da bør det også anerkjennes som en egenskap ved virkelighetserkjennelsen, ved tid og evighet. Kan *det gode* være det som gjør at vi i det hele tatt har språk og tanke for alt som står det gode liv imot? Kan det gode være evolusjonens universelle drivkraft?

I mitt univers er meningsfull tale for eksempel om arvesynd avhengig av at vi med teologisk lidenskap kvalifiserer *arvegodhet* (eller *arvevelsignelse*). Det som *driver verket*. Lysten til det gode. Er denne vekting og rekkefølge - lysten til det gode som epistemologisk forutsetning for lysten til det onde - noe som skiller Dokkas og min teologiske, alvorlige lek i verden?

Gudsbilder i endring

Slik jeg leser Dokka er hun mer opptatt av å forstå og forklare, apologetisk og polemisk, enn å forvalte og utmeisle teologi. Når hun for eksempel fortjenstfullt etterlyser mer bruk av metaforkretsen mor-barn i teologien, nøyer hun seg med å si at den er «så godt som fraværende» (s 103). Det hadde kostet lite å gi klassiske eksempler fra vår egen tid (f eks Sallie McFague), eller tidligere klassikere som Grundtvig. Med dette og flere relasjonelle grunnmodeller utfordret han radikalt mannsdominans i kirke og samfunn, fornyet kvinnebildet i salmetradisjonen og gjenetablerte Maria som mangfoldig, myndig figur, av flere tolket som et kvinnelig element i selve guddommen. *Creatio ex nihilo* ble også utfordret. Skal vi lage teologi sammen, trenger vi sårt tilgjengelige modeller på bordet.

Dokka vet bedre enn de fleste, at teologer, filosofer, fredsaktivister, naturvitere m.fl. de siste hundreår har tatt inn over seg nødvendig erkjennelse av døde gudsbegrep, og kjempet seg fram til «nye», mulige absolutter. *Liv* er et av forslagene. *Kjærlighet* et annet. Mange mener at vi står midt i en fundamental omveltning - kanskje større en reformasjonen på 1500-tallet. Alene eksplosiv kunnskapsutvikling i naturvitenskapene, nye svar på spørsmålet «hva er liv?» f.eks., tilsier at en reformulering av verdensbilder, selvbilder og gudsbilder er påtrengt.

Dokka svarer delvis på dette. Hun forklarer godt hvordan gudsbilder endrer seg (s 70 ff) gjennom virksomme paradoks og utfordrende strategier (Radford Reuther) i historiske endringer. Samtidig oppfatter jeg «nye» absolutter som strategi for teologisk, alvorlig lek, som noe hun unngår å berøre.

Å tale om, til, på vegne av Gud

Dokka sier sjelden «Gud er god». På s. 18 skriver hun: «Jeg sier heller at *jeg tror at Gud er god*», og «at Jesus ifølge Lukas vitner om at Gud sier at vi skal elske fiendene våre.» På s 150 skriver hun: «Gud er ikke sint på egne vegne. Men *Gud er sint*. Gud er sint på vegne av millioner. Den kraften som ligger i Guds sinne, er det som en dag vil drive rettferdigheten fram til fullendelse» (min uth.).

I antroposentrisk pregede kristne gudsbilder er Gud nødvendigvis *som oss*, bare uten synd. Sinnet er grunnleggende. Dokka får det godt fram. Men mener hun på alvor at det er mer problematisk å si (performativt) at «Gud er god» enn at «Gud er sint», uten å gå veien om «jeg tror»? Eller handler forskjellen mer om tilfeldig språkvalg og perspektiv?

Å tale til, om, og på vegne av Gud er teologisk hjertesak. Moderne språktenkning og kristen tradisjon lærer oss at språk er komplekst og flertydig. Det undrer meg at Dokka ikke minner om at uttrykk som «Gud er god» ikke nødvendigvis er «utvetydig og bombastisk» (s 18), men at det også er *et symbol, et rom* eller *et sted*. Man nærmer seg, kjenner etter, med varierende identifikasjon. «Gud er god» kan betraktes som et maleri, en figur, eller symbolet kan komme en i møte som et annet

menneske. Det samme «Gud er god» kan i andre situasjoner være en alvorlig synd å si, noe Kierkegaard viste verden så tydelig med begrepet kjærlighet som eksempel, i *Kærlighedens Gerninger*.

Hvordan kommer ellers vektingen mellom *god* og *sint* som gudstale fram i Dokkas teologiske univers? Det finner jeg ikke helt ut av som leser. Når bokas gudstale i møte med klimakrise, atomtrussel, blodig urettferdighet osv. først og fremst har Guds *sinne* (s 148 ff) å henvise til som driver av «rettferdigheten - fram til fullendelse» (s 150), er det noe som mangler.

Prøver Dokkas tekster å si at teologien bør finne sin *begrensede*, men kraftfulle plass i det konglomerat av virkelighetsoppfattelser som rår i verden? Eller mener hun at teologiens *universelle karakter* kan fornyes, blant annet på avkoloniserende og økoteologiske måter? Kan den overvinne gamle skillelinjer mellom elendighetsteologi og karismatisk teologi? Kan den overvinne skillet mellom det sekulære, det kristelige og det religiøse, ikke bare gjennom *Guds sinne*, men også gjennom universelle visjoner - og et felles, hellig ansvar - for det gode liv på planeten jorda?

Jeg savner teologisk lek med flere aktuelle gudsbilder, også i denne boka. For store deler av norsk offentlig gudstale er basert på antropomorfe gudsbilder, henger fast i Kristus som *stammegud* for verdens kristenhet, Ånden som verdenskirkenes selektive beskytter og trøster. I teologiske tenketanker bør det å tale på vegne av, om, og til Gud som f.eks. eksempel naturens, evolusjonens skaperkraft, gis friere rom. Likeså tanker om en kosmisk Kristus på nye premisser, bl.a. avkolonialisert og livssynsdialogisk, og Ånden som forent med all verdens urkraft. Alt i et åpent, kjønnnet, personlig og upersonlig univers, f.eks. pan-enteistisk med Hans Børli, Teilhard de Chardin, eller andre modeller.

Litteratur og teologi

Dokka skildrer så godt det ødeleggende ved norsk, teologisk debatt som *et spill*, ikke sann *lek* (s 15). Men i motsetning til bokas hovedbudskap om å frigjøre teologisk kunnskap og kraft, og at «teologiens materiale i utgangspunktet er hele virkeligheten»

(s 58), beskriver hun likevel teologien som begrenset og *forutsigbar*. «Noe et menneske og en prest kan trenge en pustepause fra.» Mens litteraturen er «grunnleggende åpen...ikke forpliktet på håpet». Litteraturen «har en befriende egenskap teologien ikke kan tillate seg» (s 60).

Her blir det uklart for meg om Dokka bare beskriver sin egen erfaring med litteratur og teologi, eller om hun mener dette som en gyldig forskjell mellom litteratur og teologi. I siste fall er vi uenige. Jeg vil tro at vi uansett er skjønt enige om litteraturens avgjørende plass for åpnere, eksperimentelle gudsbilder.

Godhetens anatomi og kosmologi?

«Hvem takler å leve hver time under evighetens synsvinkel?» spør Dokka retorisk (s 166). Jeg skjønner hva hun beskriver, men følger ikke tankegangen som teologisk, alvorlig lek med livskraftene, med tid og evighet.

Et annet sted skriver Dokka: «Vi tåler ikke ren godhet, fordi den legger opp til at vi ikke skylder den noe» (s 173). Sett at vi skylder den alt, på en god, alminnelig, gudskapt måte? Hvordan kan vi uten et element av *ren godhet* sette navn på det mørke (s 181), få øye på paradoksene, samle oss om personlig, lokal og global etikk i en verden på flerfoldige vippepunkter? Kirkens og andre universelle stemmer om arvegodhet tilsier det. I kraft av gjenopprettelsens gave og anstrengelse ikke bare *takler* vi evighet og *tåler* ren godhet, vi *er* - også det. Ren godhet har sin kilde i alt, mellom alt og utenfor alt. Menneskeheten - som natur, og i likhet med all natur - virker ut fra og inn mot det samme i livets *gode strider*.

Vrangleser jeg Dokkas tekster med disse kritiske kommentarene? Eller handler det om reell uenighet? Leserne kan jo prøve å svare :-)